

אחדות

XXVI. ÉVFOLYAM, 87. SZÁM • 2016. AUGUSZTUS • 500 Ft
5776. ÁV • מנחם אב תשע"ו • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

A portrait of Elie Wiesel, an elderly man with white hair, wearing a dark suit, a light blue striped shirt, and a patterned tie. He is looking slightly to the right with a thoughtful expression. The background is blurred, showing what appears to be a chandelier.

Elhunyt ELIE WIESEL, Nobel-békedíjas író

KI A GAZDÁJA A ZSIDÓ TEMETŐKNEK?

ZSIDÓ FESZTIVÁLOK, FESZTIVÁLOZÓ ZSIDÓK

KEDVES OLVASÓ!

A legnagyobb zsidó fesztivált nem egy tóparton kell keresni és nem is egy világváros forgatagában. Nem a zenéről, nem a kulináris különlegességekről és nem is a sztárvendégekről szól. A legnagyobb zsidó fesztivált egy kis izraeli faluban, Meronban tartják –, mégpedig egy 18 évszázaddal ezelőtt élt bölcs, Simon bár Jocháj rabbi sírjánál.

Simon bár Jocháj rabbi életének nagy része üldözöttségben telt, mert nem engedelmeskedett a római elnyomónak, aki halálbüntetés terhe mellett megtiltotta a Tóra tanulmányozását éppúgy, mint a zsidó szokások gyakorlását. Simon bár Jocháj rabbi Lág bá'Omer ünnepe hunyt el és arra kérte tanítványait, ne sírással, hanem énekkel és örömmel gyászolják őt.

Lág bá'Omer napján évente nagyjából 250 ezer ember látogat el a sírhoz. Igen, 24 óra alatt fordul meg ennyi ember Meronban, hogy imádkozzanak és ünnepeljenek. Az Egység augusztusi számában – bár Jocháj rabbi ötletét követve – emlékezünk és ünnepelünk. Amellett, hogy ízelítőt kapunk a világ és Magyarország legfergetegesebb zsidó fesztiváljaiból, bejárunk néhány temetőt, és megtudjuk, milyen erőfeszítéseket tesznek ezek rendben tartására.

Ezenkívül a 20. század két nagyhatású szülöttje előtt tisztelgünk, akik maguk is mély kapcsolatot ápoltak egymással, és haláluk évfordulója néhány nap eltéréssel követi egymást. Egyikük, a lubavicsi Rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi, 22 évvel ezelőtt adta vissza lelkét az Örökkévalónak. A Rebbe más haszid irányzatok követőire is nagy hatással volt – így például legismertebb vizsnyici hívére, Elie Wieselre is, aki pár héttel ezelőtt hagyott itt bennünket. Ő, aki hangot adott az áldozatoknak és felemelte hangját minden üldözöttség ellen – immár csak művein keresztül szól hozzánk.

Reméljük, válogatásunk átböngészése ismét érdekes és tartalmas időtöltés lesz Olvasóink számára. Ha szeretne még többet megtudni a zsidóságról, fizessen elő a havonta megjelenő Egység magazinra a mellékelt megrendelő lapon vagy a www.fizetes.zsido.com honlapon!

További információért hívja a **06 1 2680183**-as telefonszámot.

Jó szórakozást!

Steiner Zsófia
főszerkesztő

BORÍTÓ

*Elhunyt Elie Wiesel,
Nobel-békedíjas író*

Fotó: Demecs Zsolt

egység MAGAZIN

Kiadja a Chabad Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károlyi krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Bárucl rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Fuchs Jehosua, Golubovics Martina

OLVASÓSZERKESZTŐ: Dallos Katalin

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-3223 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

JÁR-E A BŰNÖSNEK ORVOSI ELLÁTÁS?

Nagy vihart kavart, amikor nyilvánosságra került, hogy Biszku Bélát zsidó kórházban ápolták élete utolsó napjaiban. Ugyanígy nincs konszenzus a sebesült terroristák ellátásának kötelezettségéről.

Mit mond a háláchá: el kell-e látni a bűnösöket?

12. oldal

KI A GAZDÁJA A ZSIDÓ TEMETŐKNEK?

„Az eredmény egy igazán méltó mementó a valaha élt magyarországi zsidóságról” – Fakivágás helyett virtuális adatbázis létrehozásával őrizné a zsidó temetőket Köves rabbi

SMÚZ

- 21 A szerkesztő levele
Fesztivál és emlékek
- 41 Hírek

REBBE

- 51 A rebbe élete a halál után
- 61 A Rebbe és a tudomány
„A világ egy központi értelmezést keres”

HOHMECOLÓ

- 81 „A csend a kínzót ösztönzi, soha nem a megkínzottat”
Elie Wieseler emlékezünk
- 121 „Hol sírjaink domborulnak, unokáink leborulnak”
A múlttól, de a jövőről is szólhat a temetők felújítása
- 141 Miért látogatjuk a temetőket?

JIDDISKÁJT

- 161 Jár-e a bűnösnek orvosi ellátás?
Háláchikus tanulságok Biszku Béla és az arab terroristák ellátásának kapcsán

16. oldal

20. oldal

ZSIDÓ FESZTIVÁLOK, FESZTIVÁLOZÓ ZSIDÓK

Mi az a speciális tulajdonság, amely a zsidó fesztivált megkülönbözteti attól a rengeteg egyéb fesztiváltól, amelyet Budapesten vagy az országban rendeznek?”

KILE

- 201 Mitől zsidó egy zsidó fesztivál?
- 221 Az ezerarcú kerület fesztiváljai
– Interjú Vattamány Zsolttal,
Erzsébetváros polgármesterével
- 231 A New York – Tel Aviv zsidó fesztiváltengely
- 241 Kik húzzák el a nótánkat?
Klezmer zenekarok
Magyarországon
- 261 Rohonc a Teslában:
Színdarab az öldöklő angyalról
- 271 Rejtvény
- 281 Törődés – két nyelven
A Bét Menáchem Bölcsőde
és Óvoda bemutatkozik

MISPÓHE

- 301 *Drájvochen és nájntég*
– mit eszünk a három gyászszétkben, ha nem húst?

ÉCESZGÉBER

- 321 „Az útszélien tartani kell a háborgatástól”
Mit tegyünk az 1600 magyar zsidó temetővel?

- 341 Kámccá és Bár Kámccá – mese

SZAKÁLY: NEM VOLT JOGFOSZTÁS A NUMERUS CLAUSUS BEVEZETÉSE

„A numerus clausus egy jogkorlátozó törvény volt, miközben másoknak nagyobb lehetőséget biztosított.” – nyilatkozta Szakály Sándor, a Veritas Történelemkutató

Intézet igazgatója a Budapest Beacon-nek. A Tett és Védelem Alapítvány kocsmai színvonalú provokációnak nevezte Szakály állítását, amivel „a numerus clausust, a zsidó származású diákok jogfosztásának aktusát jogkorlátozó intézkedéssé szelidítette.” A TEV úgy véli: „Aki a nemi alapú pozitív... és a tömeggyilkosság előszobájának tekinthető faji alapú negatív diszkrimináció között sem módszertanilag, sem erkölcsileg nem képes különbséget tenni, annak a helye a magyar tudományos közéletben és a hazai nyilvánosságban megkérdőjelezhető.”

Köves Slomó rabbi Szakály Sándor újabb botrányos kijelentéséről facebook oldalán azt írta: „A nők pozitív diszkriminációjával a faji alapú diszkriminatív jogfosztó törvényeket legitimálni, olyan, mintha valaki egy késsel elkövetett gyilkosságot a szikével végzett életmentő műtéttel próbálna magyarázni...”

A LUBAVICSI REBBÉRŐL NEVEZTEK EL UTCÁT UKRAJNÁBAN

Dnyepropetrovzszkban Menáchem Mendel Schneerson rabbiról, a lubavicsi Rebbéről neveztek el egy utcát. A város zsidó közössége mindig nagy büszkeséggel gondolt a város neves rabbijaira, s az utcanévadás lehetőséget biztosított számukra, hogy ezt kifejezésre is juttathassák. Fontos ez az esemény a helyi ukrán lakosságnak is, akik

örülnek, hogy neves emberek éltek városukban.

„A dnyepropetrovzszi ukránoktól jött az utcanévadási kezdeményezés. Már számos közterület kapta meg ukrán nemzeti hősök nevét, és úgy gondolták, hogy a Rebbe is közéjük tartozik” – mondta Smuel Kaminezki rabbi. Ebben az utcában található a Chábád mozgalom által üzemeltetett Or Ávner – Lévi Jicchák Schneerson zsidó iskola, melyben 700 gyermek tanul. Az oktatási komplexum része egy jesiva és egy lányszeminárium is.

A Rebbe Dnyepropetrovzszkban nőtt fel, melyet akkoriban Jekatyerinoszlávnak hívtak. Édesapja, Lévi Jicchák rabbi vezette a város zsidó közösségét, egészen 1939-ig, amikor a szovjet hatóságok letartóztatták.

MÁDI ZSIDÓ NAPOK

Parádés sikerrel indult útjára a Mádi zsidó napok elnevezésű rendezvény. A hagyományteremtő céllal megrendezett 3 napos program kötetlen felüdülést kínált a varázslatos szépségű Tokaj-Hegyalján.

„Próbáltuk úgy összeállítani a programot, hogy a kifejezetten zsidó témák mellett Mádhoz és a környékhez kapcsolódó érdekességek is megjelenjenek” – tudtuk meg a program egyik szervezőjétől, Erdős Judittól. Így például szerveztek városismertető sétát Heller Zsolt vezetésével, aki részt vett a település zsidóságának kutatásában, Frank Mariann a Csodarabik útja programot és a rabbiház kiállítását mutatta be, Kálmánovics Miklós, a tokaji hitközség elnöke pedig Tokaj-Hegyalja zsidóságáról mesélt.

„A közönség nagyon befogadó volt, minden programon rengetegen vettek részt. Mádiak is csatlakoztak hozzájuk, voltak, akik még a péntek esti keddus is eljöttek.”

TERRORHULLÁM A RAMADÁN UTOLSÓ NAPJAIBAN

Egész Izraelt megrázta, mikor június 30-án éjjel egy 17 éves arab a Hevrontól délre fekvő Kiriját Árbá város egyik házában halálra késelte az ágyában alvó

13 éves Hálél-Jáfe Árielt. A helyszínre érkező biztonsági egység egyik tagját szintén megsebezte a támadó, egyik szemét már nem tudták megmenteni az orvosok. Hálél-Jáfe édesanyja a temetésen megszólította a gyilkos családját: „Én szeretni tanítom a gyermekeimet, miért taníjtátok ti a gyerekeiteket gyűlölni?!”

Néhány órával később Netánjá piacán késelt meg két férfit egy tulkáremi illetőségű arab fiatal. Ezután a Hevrontól délre fekvő Otniél mellett adtak le lövéseket a Mark család gépkocsijára terroristák. A negyvennyolc éves családfő, Micháel, rögtön életét vesztette, felesége súlyosan megsérült. Két velük utazó gyermekük közepesen súlyos sérüléseket szenvedett. Micháel Mark rabbi az otniéli jesiva vezetője és tíz gyermek édesapja volt. A következő éjszakán a Gázai-övezetből lőttek ki rakétát Izrael felé. A lövedék egy óvoda épületébe csapódott a határ közeli Szderotban.

A REBBÉK ÉLETE A HALÁL UTÁN

A zsidó vallás szerint az elhunyt lelke tovább emelkedik magasabb és magasabb szintekre. A halálozási évfordulón, a jórcájt idején a lélek teljes erejében van, ezért ezen a napon emlékezünk meg elhunytjainkról és különböző jócselekedeteket teszünk az emlékükre. Menáchem Mendel Schneerson rabbi, a hetedik lubavicsi Rebbe apósa, Jozsef Jichák Schneerson halálának első évfordulóján vette át a haszidok vezetését. Az ezen a napon elhangzott beszédéből idézünk.

„Mikor igaz ember emelkedik az égbe, minden isteni kinyilatkoztatást megtapasztal, mindenféle lepel nélkül; éppen úgy, ahogy odafent vannak. Az ember azt kérdezhetné: miért is foglalkozna egy igaz ember az anyagi világ ügyeivel halála után is? Kétségkívül megzavarnák őt, ha csak egy percere is, elvonnák az örömtől és a gyönyörűségtől, amit a Tóra és az isteni kinyilatkoztatások jelentenek odafenn.

Apósom, a Rebbe esetében azonban az efféle kalkulációk nem érvényesek. Minthogy egész élete ezen a világon úgy telt el, hogy tudta, fel kell áldoznia fizikai kényelmét, de még a spirituális jóllétét is, hogy más zsidókon segítsen, nyilvánvalóan ezt folytatja tovább. A Talmud tanítja: »Mikor az ember éveinek száma nagyjából eltelt már és nem követett el bűnt, bizonyos, hogy azután sem fog.«

Világos tehát, hogy aki igazul él, istenfélő – márpedig Rási szerint az istenfélelem az ember lényegét is áthatja –, az nem csak az évei nagyobbik felében, hanem minden földi esztendejében az önfeláldozásra hajlik, más zsidók kedvéért feledvén tulajdon teste és lelke szükségét. S miután elhunyt, nem csupán tizenkét hónapig fog a lelke új és újabb magasságokra törekedni, hanem a tizenkét hónap után is, mikor a lélek már nem ereszkedik alá a fizikai világba...

A Toszáfot szerint, ha a lélek akarja, le tud szállni ebbe a világba. Mikor lehet kételyünk afelől, hogy a lélek akar-e alászállni vagy sem? Ha nem tudjuk, hogyan viselte magát életében, itt a földön. A Rebbe esetében azonban, aki egész életét az önfeláldozás jegyében élte más zsidókért, kétség sem férhet hozzá, hogy mivel egész élete így telt el, úgy is fog tenni a jövőben is. S valahányszor felszáll a magasságba – pedig a Rebbe felemelkedései még magasabbak, mint amit a kádís recitálása által el lehet érni –, megvan benne az elszánt akarat, s az felemeli magával minden tanítványát, minden követőjét, mindenkit, aki kapcsolatban állt vele, s még azokat is, akik csak távolról álltak összeköttetésben vele, magasabbra emeli őket is magával.

Mindegyikük, míg a fizikai világban él, képes magasabbra és magasabbra törni, mindenben, amibe fognak, és mindenben, amiben a Rebbe sikeresnek kívánta őket látni. Azaz, a gyakorlati jelentőségre visszatérve: az ember azt gondolná, hogy mivel az első jórcájta eltelt már, a kapcsolatuk a Rebbével meggyengült – Isten őrizzen! Ez nincs így!

Minthogy a Rebbe most magasabb és magasabb szintekre lép fel kiegészítésül azokhoz az erőkhöz, melyeket eddig is birtokolt, most újabb erőkre is szert tesz. A Rebbe most minket ruház fel személyesen olyan erővel, melyek révén meg tudjuk tenni, amit meg kell tennünk, könnyebben, mint eddig, és minden akadály kisebb lesz.

A lényeg az – a Rebbe mindig megkívánta, hogy mindennek praktikus eredménye legyen –, hogy ma estétől és holnaptól tudatában kell lennünk annak, hogy a küldetés, amit a Rebbe ránk bízott, úgy kell folytatódjék, mint eddig. Sőt, meg is kell növelnünk az erőfeszítéseinket, »nagyobb erővel és nagyobb hatalommal.«

Még több erőt kapunk, s az annak a jele, hogy még többet kell tennünk, és mikor elérjük, amit kell, jövőbeli erőfeszítéseink már könnyebben mennek, mert hozzászoktunk az erőfeszítéshez, és minden akadályt, ami eddig utunkat állta, áttörtük már.

Apósom, a Rebbe mindenkinek különféle küldetéseket szánt a judaizmus erősítésére. Mindamellet a Zohár szavait is észben kell tartani: »Az egyik héjrteg alatt egy másik héjrteg található...» – mindig van belsőbb dimenzió, mélyebb, mint amit a szem lát, és a mélyebb szintnek is megvan a maga felületi és mélységi dimenziója«. [...]

Meg kell kérdeznünk magunktól: mikor a Rebbe kiküldött, vajon ez volt-e a végső célja a küldetésnek, vagy ez csak egy külső héj, ami alatt mélyebb cél rejlik, amit szintén teljesítenünk kell a küldetésünk helyén. A »küldetés helye« alatt nem valamiféle távoli földet, országot értek [...]

Amikor kikerünk küldetésünk színterére, az első számú kötelességünk a Rebbétől kapott speciális küldetés teljesítése. De mindig emlékezni kell rá, hogy lehet mélyebb célja annak a küldetésnek, és pedig nagyon is valószínű, hogy van ilyen, mert a Rebbe célja az volt, hogy elérje, amit az Áltér Rebbe kívánt. Az Áltér Rebbe kijelentette, hogy a haszidizmus tanításai nem csak a zsidóság egy speciális rétegének valók, hanem mindenkinek, kivétel nélkül! Ez a mélyebb szándék a Rebbe minden kezdeményezése mögött: elérni az Örökkévaló célját a teremtésben, a haszidizmus kútfőinek tanításait terjesztve a világban, ez az a feladat, amit ki kell teljesítenünk, hogy a Messiás eljöhessen.”

A REBBE ÉS A TUDOMÁNY

„A VILÁG EGY KÖZPONTI ÉRTELMEZÉST KERES”

Menachem Mendel Schneerson, a lubavicsi Rebbe híres volt formabontó projektjeiről, amelyek felrázták az egész zsidó világot. Köztudott, hogy szívén viselte a gyermekek és nők jogainak ügyét. Ismert, hogy nem egy politikus és üzletember tárgyalt vele fontos lépések megtétele előtt. Ám a „külvilág”, a lubavicsi haszidok körén kívül eső tisztelők körében kevesebb szó esik arról, micsoda filozófiai munkásságot hagyott ránk örökül a Rebbe. Halálának 22. évfordulóján rá emlékezünk. **FORRÁS: CHABAD.ORG**

Röviddel házasságkötésük után a Rebbe és felesége Berlinbe költöztek, s a Rebbe beiratkozott a Berlini Egyetemre. Filozófiából és matematikából hallgatott kurzusokat. Amikor Hitler 1933-ban hatalomra került, a Rebbe és a Rebben Párizsba költöztek, ahol a Rebbe további tanulmányokat folytatott a Sorbonne-on, illetve a párizsi műszaki főiskolán, egészen 1938-ig.

A Rebbe számos alkalommal szólt tudomány és hit viszonyáról, különféle mélységekben fejtve ki a témát. Ami a kettő közti látszólagos feszültséget illeti, a Rebbe nem kedvelte az „apologetikus” megközelítést, mely a szentírás szakaszokat és a hit tételeit a kor tudományos keretelméleteihez igazodva kísérli meg újraértelmezni. *„Volt idő – írja a Rebbe egyik levelében –, amikor a tudósok úgy vélték, van olyan »tény«, amit tudományos módszerekkel »igazolni« lehet. Ma viszont inkább az az általános vélemény, hogy a tudományos módszer nem »igazol« tényeket, hanem több-kevesebb valószínűséget rendel egyes hipotézisekhez. A hívő zsidónak, aki olyan dokumentumot tart a kezében, melyről tudja, hogy a világ Teremtőjének kinyilatkoztatott szavát tartalmazza, s a mondott Teremtő törvényeit, semmi oka rá, sőt, semmi tudományos*

Schneerson rabbi a világháború előtt

*oka nincs rá, hogy az igazságot igazítsa bármihez is, mert az látszólag el-
lentmond egy-egy olyan hipotézisnek,
amit a tudomány jelen állása szerint,
a ma rendelkezésére álló tudásból me-
rítve bizonyos valószínűséggel kezel.”*

De a Rebbe a hit és a tudás viszonyát lényegileg együttműködésnek képzelte el, nem harcnak. Legalapvetőbb szinten úgy látta, hogy a lehetőségek száma végtelen: a hívó a technológiai fejlődés gyümölcseit, a tudományos haladás eredményeit kihasználhatja e világ jobbítására, hogy harmonikusabb és „istenesebb” hely legyen. Mélyebb elemzésben többször megmutatta, hogyan lehet jobban megérteni, megközelíteni bizonyos igazságokat az Örökkévalóról és a világ vele való kapcsolatáról abban a perspektívában, amit a modern tudományosság nyitott meg a valóság szemléletében.

A sok példa közül egy: a zsidó hit alapvető tétele a „sajátos isteni gondviselés”, azaz, hogy az Örökkévaló az univerzumban végbemenő minden egyes történésről tud, és azal törődik is, kezdve egy csillag születésén egy távoli galaxisban, el egészen odáig, hogy a lakatlan erdőben a szellő megrezegtet egy falevelet, s ezek mind az ő teremtségi tervében töltnek be szerepet, hozzájárulnak annak megvalósulásához. Korábbi nemzedékek számára ez az eszme a racionális hihetőség határain túl volt, a hívó csak hit által fogadhatta el. Ma viszont, amikor egy űrszonda landol a Marson, és egy szilikonchip egy szempillantás alatt adatok millióit dolgozza fel, nem kell „a hit ugrása a bizonytalanba” ahhoz, hogy megértsük: az, aki ilyen lehetőségeket rejtett el a teremtésben, nyilván maga is bír ezekkel a lehetőségekkel.

A Rebbe végezetül úgy látta, hogy a tudomány az isteni valóság megtapasztalásának egyik útja: a teremtéssel való foglalatosság során eljuthatunk az Örökkévaló arcának ismeretéhez, szeretetéhez és az istenfélelemhez. És bár mindig is ez volt a helyzet, a tudomány friss fel-

fedezései és teóriái manapság jóval messzebb jutnak a „nagyobb összkép” megsejtésében, és mélyebbre jutnak a dolgok lényege utáni kutatásban, mint eddig bármikor.

A Rebbe 1954-ben ezt írta egy levelében:

„Ha hiszünk az Örökkévalóban, aki egyedüli Isten, hinnünk kell az egyetlen Tórában is, amely megköveteli tőlünk, hogy mi legyünk az »egyetlen nép« e földön. Azaz: mindenben az egységet kell keresni, mert csak így teljes az egyetlen Örökkévalóba vetett hit.

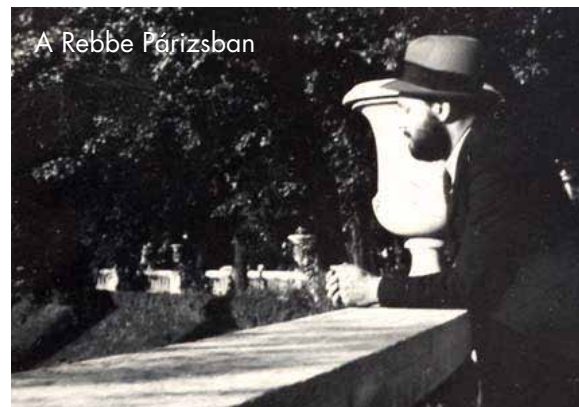
Igazán érdekes, hogy ez az eszme a tudományokban is kezd népszerűvé lenni, különösen az elmúlt néhány évben. A tudományos keretelméletek és a kutatás fókuszában egyre inkább az a cél áll, hogy minden fizikai jelenséget egyetlen rendszerben magyarázzunk, és ami fontosabb, hogy felfedezzük azt az egyetlen erőt, ami minden más erő mögött ott van, s hogy minden erőhatást ennek az erőnek a származójaként, aspektusaként mutathassunk be.”

1943-ban jelentette meg a Rebbe *Hajom jom* c. könyvét, egy zsebméretű kiadványt, amely haszid mondásokat kínál az év minden napjára. Megtévésztően szerény küllemű munka, de hamarosan alapművé lett, a haszid lélek életre vezérlő kalauzává.

A következő fél évszázadban több mint kétszáz kötetnyi tanulmány, levél és beszéd született, melyekben a Rebbe a Tóra gyakorlatilag minden területéhez hozzászólt.

A világ a Rebbét nagy vezetőként és lelkesítő erőként ismerte meg, de az ő személyiségének nem kevésbé fontos része a forradalmi filozófia és életszemlélet. Az, hogy követői olyan legendásan ragaszkodóak, s hogy annyi mindenkire gyakorolhatott hatást, a tanításainak köszönhető.

A Rebbe elsősorban a *fárbrengenek* alkalmával tanított, ezeken a haszid összejöveteleken haszidok és más jelenlévők ezreihez beszélt közvetlenül, nem ritkán hat-nyolc órán át, de előfordult tízórás fárbrengen is. A fárbrengen *szichákból* áll („beszéddek”), ezek között éneklés és lechájim. A fárbrengen végeztével tanítványok válogatott köre szerkesztette és írta át a Rebbe beszédeit, majd általában ő maga is átnézte és megjegyzéseivel látta el őket. Ezek a szerkesztett beszédek kerültek a *Likuté Szichot* sorozat 39 kötetébe, s ez az anyag alkotja a Rebbe tanításainak gerincét.

A Haszidizmus lényegéről címmel írt értekezésben így fogalmazott:

„A Tóra értelmezésének négy elemi szintje van: a psát, az elsődleges, szó szerinti jelentés szintje, a remez, a rejtett, bensőséges jelentéstartalom, a drus, a homiletikus, kiterjesztett értelmezés és a szod, az ezoterikus jelentés szintje. Mind a négy a maga módján fejezi ki a Tórában rejlő korlátlan isteni világosságot. A haszidizmus s tanításait azonban semmiféle forma nem köti. Bennük van a Tóra mind a négy dimenziója, de túl is lép rajtuk, egyesíti őket, életet lehel beléjük.”

„A CSEND A KÍNZÓT ÖSZTÖNZI, SOHA NEM A MEGKÍNZOTTAT”

ELIE WIESELRE EMLÉKEZÜNK

„Barátaim, magyarországi zsidóság! Ne adjátok meg magatokat a félelemnek. Az nem fog segíteni rajtatok, és rajtunk sem segít. Legyen bennetek a meggyőződés és a hit bátorsága.”
Elie Wiesel, 2009, Budapest.

Július 2-án, szombaton, 87 éves korában elhunyt Elie Wiesel holokauszt-túlélő, író, emberi jogi aktivista, filozófus, egyetemi tanár. Elie Wiesel nem csupán a holokauszt borzalmainak szemtanúja volt: egész életét a megkülönböztetés és az üldöztes elleni harcra fordította. Összesen 57 könyvet írt, melyek közül a leghíresebb „Az éjszaka” című kötet. Jelentőségét sokan Anna Frank naplójához hasonlítják, több millió példányban értékesítették.

GYERMEKKOR

Az író Eliezer Wiesel néven született Máramaroszigeten, egy vallásos zsidó család harmadik gyermekéül. Édesanyja, Sára, visnyici haszid családból származott, és fiát is a vallás útján nevelte.

„Haszid vagyok én is. Édesanyám is haszid volt, nagyapám is. Sokgenerációs haszid családból származom. Szeretem ezt az örökséget. Először is azért, mert a haszidizmus fundamentuma néhány igazán egyszerű dolog. Az egyik az anekdoták szerepe. A haszid történet legalább olyan fontos, mint a haszid tanítás, a lecke. Mert minden történet egyben lecke is. Én is sztorikat mesélek, mióta élek, mindig. Másodszor azért

szeretem, mert ugyancsak alapja a barátság. Az én időmben, de gondolom ma is így van ez, a haszidok elmentek a rebbéhez és vele töltöttek egy sábeszt. Nem csak azért, hogy tanítójukkal, a rebbével együtt legyenek, hanem hogy egymással is együtt lehessenek. Azokban az időkben, arrafelé, ahol éltünk, az elszigeteltség, a magány olyan erős

volt, hogy szinte minden zsidó egyfolytában elhagyatottnak, magányosnak, kítaszítottnak érezte magát. Tehát ösztöndíjat kaptak. Ez az egyik válasz volt az, amit ebben az irányzatban megtalálhattak. Csodálatos mozgalom ez!” – így vallott egyetlen hivatalos magyarországi látogatása során 2009-ben haszid gyökereiről.

A Wieselcsaládot 1944-ben, Észak-Erdély visszacsatolása után Auschwitzba deportálták, ahol édesanyját és hűgát szinte azonnal meggyilkolták. Az ekkor 15 éves Elie Wiesel megjárta az auschwitzit, monowitzi és buchenwaldi koncentrációs táborokat is, és időközben elvesztette édesapját is.

ÉLET AUSCHWITZ UTÁN

Wiesel a háború után Franciaországban telepedett le, a Sorbonne Egyetemen tanult irodalmat, pszichológiát és filozófiát.

„Amikor 1945-ben, már a háború után Franciaországba mentem, egyik árvaházból a másikba költöztem. És nem szüntem meg köszönetet mondani. A pincérnek, a sofőrnek, a buszvezetőnek, köszönet a zsidóknak, akik eljöttek meglátogatni a zsidó árvákat, köszönet mindenkinek, aki kész volt

megmaradni embernek. Köszönöm. Ez teszi az emberi teremtményt azzá, ami. A hálaadás képessége.” – emlékezett vissza ezekre az időkre.

Újságíróként dolgozott, tudósított a frissen megalakult zsidó államból. 1949-ben a L'Arche tudósítójaként érkezett Izraelbe, ahol a Jediot Ahronot nevű, héber nyelvű napilap párizsi tudósítójának kérte fel. Szabadúszóként tudósított az Eichmann perről.

„Sok évvel a tárgyalás után még mindig az zavart engem, hogy miért volt olyan ismerős Eichmann. Kiderítettem, hogy Eichmann ott volt a városomban, Szigeten, felügyelve a zsidók deportálását. ... A 'nagy Eichmann' eljött 12000 zsidó kis jiddis városába?! Zsidók százezreivel foglalkozhatott. De ő tényleg mindenütt ott akart lenni, hogy megbizonyosodjon róla: az utolsó zsidót is deportálták. Ilyen volt Eichmann.” – emlékezett vissza később a tárgyalásra.

Később Wiesel az Egyesült Államokba költözött, ahol elsősorban

könyvein dolgozott. A holokauszt emlékének életben tartása mellett mindig felemelte a szavát az igazságtalanság ellen, akár az örmény népirtásról, akár a nicaraguai indiánok jogfosztásáról vagy a bosnyákoknak a jugoszláv háború során átélt szenvedéséről volt szó.

A LUBAVICSI REBBE VIZSNYICI HÍVE

Önmagát mindig is vizsnyici haszidként határozta meg, és soha nem hagyott fel a tóran tanulással. Különlegesen mély kapcsolatot alakított ki a Lubavicsi Rebbével, akivel gyakran tanácskozott. Első találkozásukkor „csupán újságíróként” kereste fel a lubavicsi haszidok vezetőjét, hiszen ő maga élete végéig vizsnyici haszid maradt. Elmondása szerint a Rebbe olvasta és nagyra értékelte könyveit, még ha nem is értettek mindenben egyet.

A magyar Parlamentben elmondott beszédében is a Rebbét idézte meg:

„Egy este – ahogy szokásunk volt – kettesben üldögéltünk brooklyni dolgozószobájában, és belőlem előbújt a kisgyermek, megkérdeztem hát tőle: »Hogyan híhet valaki az Örökkévalóban mindazok után, ami történt?« Egy hosszú percig hallgatott, aztán visszakérdezett: »No és hogyan lehetne nem hinni?« Én ugyancsak vártam egy kicsit, mielőtt megfelelttem volna: »Rabbi, ha a kérdése szintén kérdés volt, elfogadom, de ha válasz, annak nem fogadhatom el.«”

Az író számára nagyon fontos volt a lubavicsi küldöttek, a sliáchok munkája.

„A Rebbe egyik legnagyobb tette a küldötti rendszer létrehozása volt. Nagyra értékelem a küldöttek munkáját és igen hálás vagyok nekik. Ők viszik tovább a Rebbe üzenetét, és ők valósítják meg vízióját.”

LÁTOGATÁS MAGYARORSZÁGON

Amikor a magyarországi Chábád fennállásának 20. évfordulóján Köves Slomó rabbi meghívására

Magyarországra látogatott, a tiszteletére rendezett díszvacsorán így fogalmazott a küldöttekről:

„Minden sliách a Rebbe nagykövete. A tény, hogy a Rebbe valóban előre látta mindazt, ami történni fog, egészen csodálatos. Mi volt az ő műve? Fiatal párokat küldött a földgolyó legtávolabbi sarkaiba. Ha kiderült, hogy Nepálban a zsidók mondjuk, nem tudják rendesen megünnepelni a peszáchi Szédert, ment a telefon az Eastern Parkway 770-be [ez a brooklyni Chábád-világközpont, amit csak a házszámról szokás emlegetni] New Yorkba, és máris úton volt egy küldött a Chábádtól, hogy segítsen előkészülni a Peszáchra. Ezért rajongok értük.” Hosszú kérések után vé-

emlékszik vissza a Nobel-díj átadásának napjára: „magam előtt látom öt hét évvel később Oslóban, amikor elkísértem őt átvenni a Nobel-békedíjat, melyre annyira vágyott. Egyszerre csak elborult a tekintete, az arcán megjelent az aggodalom. [...] Elmélázott: ‘A Nobel-díj..., mostantól tehát én egy Nobel-díjas vagyok, de hát csak egy cím van, ami számít. A rabbi, a tanító. Én pedig nem vagyok az. Tudom, hogy soha nem lehetek más, mint a rabbi tanítványa.’”

A Nobel-bizottság az emberiség hírvivőjének nevezte, aki „a béke, a jóvátétel, a megbékélés és az emberi méltóság” üzenetét hozta. A díj odaítélésének indoklásában szere-

„Jeruzsálem a politika felett áll. Több mint hatszázszor említi a Biblia, a Korán pedig egyszer sem. A zsidó néphez tartozik, és sokkal többet jelent, mint csupán egy város” – jelentette ki.

Néhány évvel ezelőtt Benjamin Netanjáhu miniszterelnök felajánlotta számára az államelnöki széket, ezt azonban nem fogadta el. Nem akart politikai pályára lépni – még ha ez jobbára csak reprezentációs szerepet jelent is. Wiesel a második olyan, maradéktalan köztiszteltetnek örvendő személy, akit nem izraeliként felkértek az államelnöki posztra. Korábban Ben Gurion próbálta Albert Einsteint rávenni erre, ám ő Wieselhez hasonló érvekkel utasította el a felkérést.

KAPCSOLATA MAGYARORSZÁGGAL

2009-ben az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség meghívására Magyarországra látogatott a Chábád-Lubávics mozgalom magyarországi működésének 20. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségre. Ez volt az első és egyben az utolsó alkalom, hogy deportálása óta hivatalos látogatásra magyar földre lépett.

A Parlamentben rendezett Magyar-Zsidó Együttélés konferencián mondott beszédében megemlékezett családjára magyarságáról is:

„Héberül imádkoztam, jiddisül álmodtam, a beszélgetéseink viszont többnyire magyarul zajlottak. Édesanyám kívülről tudta Petőfi és Ady verseit. ... A zsidók hosszú-hosszú időn át ennek az országnak a leghűségesebb polgárai közé tartoztak. Annyira büszkék voltunk a magyarságunkra, hogy naiv módon azt gondoltuk, megvéd bennünket. Olyannyira így volt, hogy amikor hívét vettük a deportálásoknak, és hogy az úti cél ismeretlen, meg voltunk győződve róla, a kormány sosem árulhat el bennünket. Nyilván elrejtenek majd valahol, egy munkatáborban, téglagyárban – Magyarországon belül, biztonságban. ... nincs bennem gyűlölet a mai Magyarország iránt. Nem gyűlölök én ma senkit sem.”

Ekkor találkozott Bajnai Gordon miniszterelnökkel és Sólyom László

gül budapesti látogatása alkalmával állt kötélnek, hogy a Rebbével kapcsolatos nagyon is bensőséges viszonyáról beszéljen a Jewish Educational Media felkérésére. Az akkor felvett másfél órás interjúból a napokban hozták nyilvánosságra az első részleteket.

A NOBEL-BÉKEDÍJ

Bernard-Henry Lévy, Népszabadságban közölt nekrológiájában így

pelt, hogy „egyik legfontosabb vezéralak és szellemi vezető azokban az időkben, amikor az erőszak, az elnyomás és a fajgyűlölet rányomta bélyegét a világ arculatára”.

HOGY NEM LETT WIESEL IZRAEL ÁLLAM ELNÖKE

Izrael mindig közel állt a szívéhez, még Obama elnököt is kritizálta, amikor az a kelet-jeruzsálemi zsidó jelenlét ellen emelte fel szavát.

köztársasági elnökkel is. Erről a találkozóról később így beszélt:

„aggodalmaktól eltelve érkeztem ide, és meg kell mondjam, hogy aggodalmaktól eltelve távozom is. Ma volt alkalmam szólni a miniszterelnök úrral, és csupa olyasmit mondott, amivel egyet tudok érteni. Azok, akik ma délután ünnepelni jöttek közeink, tudom, ugyancsak jó emberek. Tudom, hogy élnek itt jó emberek. Azt is tudom, hogy a parlamentben és a kormányzatban is vannak jó emberek. Tudom. De az is tény, hogy élnek itt olyanok is, akik egészen messzire elmerészkednek, egy megújult antiszemitizmusig, és olyan nyelvezettel élnek, amit nem volna szabad megengedni egy civilizált társadalomban, most a demokráciáról ne is beszéljünk. Mit mond ez a tény a magyarországi társadalomról? Hogy ez a társadalom nem csak eltűri, ki is termelte ezt a népséget. Tudom, hallom, hogy »csak« öt-ezren voltak itt, ötezren amott. Na de ilyenből a tíz is túl sok! Tíz!”

2004-ben Mádl Ferenc a Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztjét adományozta neki. Ezt a kitüntetést 2011-ben visszaadta,

meglátása szerint egyes kormányzati politikusok rosszul viszonyultak a Horthy-rendszer szellemi örökségéhez.

HALÁLÁNÁK VISSZHANGJA

Elie Wiesel, az egykori auschwitz-i rab halála megrendítette a világot. A Fehér Ház által kiadott közleményben *Barack Obama* személyes barátjaként búcsúztatta Wieselt: „Elie nemcsak a világ legkiemelkedőbb holokauszt-túlélője, hanem maga az élő emlékezet volt”. – írta róla. A német államfő Wiesel özvegyének küldött részvételt kifejező levelet, melyben így fogalmazott: „Egy kiváló embert, egy rendkívüli tudóst és író-t veszítettünk el”.

Az izraeli állami vezetők is megrendülten fejezték ki gyászukat. *Benjamin Netanjáhu* fénysugárnak nevezte Wieselt, aki hitt az emberek jóságában: „Izrael Állam és a zsidó nép keserűen gyászolja Elie Wieselt.” *Simon Peresz* Wiesel halálát a zsidó nép és az egész világ nagy veszteségének nevezte, míg a jelenlegi államfő, *Reuven Rivlin* úgy fogalmazott „Elie Wiesel a zsidó nép

egyik hőse volt, az emberiség egyik igazi óriása.”

Részvételt fejezte ki *Francois Hollande* francia elnök és *Klaus Iohannis* román államfő is, aki azt írta megemlékezésében, hogy Wiesel szülőhazája, Románia erkölcsi példaképként tekint az elhunyt íróra. Wiesel „másik” szülőhazája, Magyarország viszont nem adott ki hivatalos részvételyilvánítást.

Az ENSZ főtitkára *Ban Ki Moon* a temetés napján a világ egyik legfontosabb tanúságtevőjének, a tolerancia és béke egyik legékeesebb hangú szószólójának nevezte az idős író-t: „Távozásával mindannyian a holokauszttagadás és felejtés elleni küzdelem egyik meghatározó hangját veszítettük el”.

Elie Wiesel, miközben megpróbálta feldolgozni a feldolgozhatatlant, azt adta az áldozatoknak és a túlélőknek, amit senki más: hangot. Hangot adott az elnyomottaknak, világba kiáltotta a megkínzottak gyötrelmét, fennhangon szólt mindarról, amiről suttogni se merünk. Hírvivő volt, az emberiség szószólója.

Emlékéből fakadjon áldás!

„HOL SÍRJAINK DOMBORULNAK, UNOKÁINK LEBORULNAK”

A MÚLTRÓL, DE A JÖVŐRŐL IS SZÓLHAT A TEMETŐK FELÚJÍTÁSA

Az Európa Tanács határozatban rögzítette, hogy az európai zsidó temetők az európai kulturális örökség szerves részét képezik.

Ennek alapján a magyar kormány egy 2014-es határozatában döntött arról, hogy pályázati rendszeren alapuló programot indít a zsidótemetők felújítására. A cél a helyi zsidó örökség ápolása elsősorban olyan területeken, amelyen korábban zsidó temető volt, de ennek látható nyomai már nem lelhetők fel.

Összeállításunkban megkérdeztük DR. LATORCAI CSABÁT, a Miniszterelnökség helyettes államtitkárát, KÖVES SLOMÓT, az EMIH vezetőjét, WINKLER MIKSÁT, a Mazsihisz képviselőjét. A téma vallási vetületéről OBERLANDER BÁRUCH rabbival, a Budapesti Ortodox Rabbínatus vezetőjével is beszélgettünk. N. G. ÍRÁSA

Dr. Latorcai Csaba, kiemelt társadalmi ügyekért felelős helyettes államtitkár elmondta: Magyarországon több mint 1600 zsidó temető található, ezek 99,9 százaléka a lezárt temető, vagyis ezekben évtizedek óta nem történt temetés. A zsidó temetők közül 728 esetben indokolt a sürgős beavatkozás.

FELÚJÍTÁS OTT LESZ, AHOL VAN FENNTARTÓ

Az államtitkár tájékoztatása szerint a program előkészületei 2014-ben kezdődtek meg, és az állagfelmérések szerint a temetők rendbetétele jelentős ráfordítást igényel, ezért első körben a Magyarországon található temetők megmentését célozza a program. Az állagmegóvási, felújítási munkálatok finanszírozására a Miniszterelnökség olyan támogatási konstrukciót dolgozott ki, amelynek elemeit szakmai egyeztetésen is véleményeztették az érintett zsidó vallási közösségekkel, szervezetekkel. A programot úgy indítják el, hogy elsőként azokat a temetőket újítják fel, ahol a helyi önkormányzat – tulajdonosként vagy morális kötelezettség alapján – vállalja a hosszú távú fenntartást. Az önkormányzati vállalás teljesítésének ellenőrzésére az adott temető szerint illeté-

kes zsidó vallási közösséget kéri fel a kormány. Később a határon túli magyar zsidótemetők felújítása is megtörténhet. A Külügyminisztérium bevonásával a Miniszterelnökség már felmérte a határon túli magyar zsidó temetők állapotát is.

BEVONJÁK AZ ISKOLÁKAT

A felújítási program célja, hogy minél többen vegyenek részt a zsidó kulturális örökség megőrzésében. A projektbe ezért bevonnának középiskolásokat és közfoglalkoztatottakat is. A fiatalokat olyan programokon keresztül szólítanák meg, amelyek révén a diákok közreműködhetnek egy adott temető gondozásában, illetve a zsidóság történetével összefüggő ismeretek feldolgozásában és közreadásában. Latorcai Csaba kiemelte, hogy a temetőfelújítási program egyik fontos célja az, hogy a közfoglalkoztatottak és az iskolai közösségi szolgálat olyan tevékenységet végezzen, amely értékelhető eredménnyel járnak a zsidó közösség számára. A projekt résztvevői holokausztoktatásban és előítélet-mentességre való nevelésben is részesülnek nem formális oktatás keretében, így ezért a program az antiszemitizmus elleni harc fontos eszköze is lehet.

A „MIKÉNT” A LÉNYEG...

Megkérdeztük Köves Slomót, az EMIH vezetőjét, aki szerint még nem dőlt el, hogy a jövőről vagy a múltról szól a program. Mint mondta, „először azt kellene meghatároznunk, hogy *miként* lehet fontos ez a program. Eleget kell tennünk a temetőkkel kapcsolatos vállalási kötelezettségeknek, és méltó körülményeket kell biztosítanunk a halottak emlékének. De emellett rengeteg temetőnek óriási szellemi értéke is van, hiszen az utolsó lenyomatai annak a hihetetlen gazdag, sokszáz éves zsidó életnek, amely Magyarországon létezett. Ha a kormány foglalkozik ezzel a kérdéssel, az dicséretes, de nagyon nem mindegy, hogy milyen módon teszi.” Köves Slomó emlékeztetett arra, hogy körülbelül egymilliárd forintos lesz a program, ami rengeteg pénz. De ha úgy költik el, ahogy most várható, tehát fák kivágására, kerítések építésére, akkor csak egy csepp lesz a tengerben. Ha döntően erre megy el a pénz, akkor két-három évtized múlva ezek a felújítások már nem is látszanak majd.

VAN MÁÁS ÚT IS

Az EMIH vezetője hangsúlyozta: „nem úgy kellene kezdeni, hogy az egymilliárdból hozzányúlunk harminc-negyven temetőhöz, hanem mérjük fel, és örökítsük meg ezeket a zsidó emlékhelyeket, mert nagyon hamar már nem lesz mit megörökíteni. Az 1600-ból 6-700 olyan temető van, ami már most helyrehozhatatlan, például csak tíz-tizenöt sírhely egy erdő közepén, gazzal benőve. Az lenne ideális, ha temetőről temetőre haladva, minden egyes sírhelyet dokumentálva létrehozunk egy virtuális adatbázist, amelyet összekötünk az adott hely fellelhető helytörténeti vonatkozásaival, főként azzal, ami kapcsolódik a magyar zsidó történelemhez és a helytörténehez. Ezekhez csatolhatjuk még a népszámlálási adatokat, akár a deportálási listákat is, és az eredmény egy igazán méltó mementó a valaha élt magyarországi zsidóságról.”

Köves Slomó felidézte, hogy az EMIH már indított egy sikeres virtuális emlékprogramot Tokaj-Hegyalján, ahol ebben a szellemben uniós támogatással feldolgozták tizenkét temető adatait, és létrehoztak egy adatbázist

a csodarabbikutja.hu honlapon. Ebben minden egyes sírhely jelen van GPS-koordinátákkal, kinagyítható fotókkal és itt olvashatók a népszámlálási és deportálási információk is. A tervezett egymilliárd forintból az összes magyarországi zsidó temetőt meg lehetne örökíteni közhasznú és korszerű formában.

1600-NÁL IS TÖBB TEMETŐ LEHET

Winkler Miksától, a Mazsihisz önkéntes koordinátorától megtudtuk: az 1600 zsidótemető legnagyobb része a Mazsihisz tulajdonaként szerepel a tulajdoni lapokon; mindez a második világháború után alakult így. Ennyi temetőt a Szövetség saját erejéből képtelen fenntartani, így szükség van a segítségre. 600-700 temető esetében megállapodásuk van önkormányzatokkal, illetve magánszemélyekkel a temetők karbantartására: ezek helyel-közzel működnek is. A nagyobb városokban a működő hitközségek próbálják megoldani ezt a feladatot. Aláhúzta: a temetők száma ennél még több is lehet. Megyénként is nagy a szórás, mert amíg Csongrád megyében ötven körül van a fellelhető temetők száma, addig Borsodban, Szabolcsban, északkeleten, bőven há-

romszázötven feletti a számuk. Szinte minden faluban volt temető.

Annál a hatszázötven temetőnél, amelynél szerződést kötött a MAZSIHISZ és az önkormányzat, elmondható, hogy létezik karbantartás, amely persze örök kritika tárgya lehet, ugyanis a gondozottság szintjének megítélése azért erősen szubjektív dolog. Általában akkor sikerül létrehozni egy ilyen együttműködést, ha valaki személyesen kötődik az adott temetőhöz, vagy az adott település évforduló előtt áll. Jó példa Bakonytamási, ahol az önkormányzatnak volt egy kis pályázati pénze a kerítés felújításához. Ott sikerült is találnia Winkler Miksának pár olyan családot, akik kötődtek a temetőhöz, és még a hitközség is be tudott szállni a munkálatokba. Ennek a végeredménye pedig most egy nagyon szépen felújított, rendben lévő temető. „De az 1600 temetőhöz képest ez nyilván elenyésző” – fogalmazott a Mazsihisz képviselője. Hozzátette: nagyon ésszerű, jól átlátható programra van szükség. Arra a kérdésünkre, miszerint mikor lesz látható eredménye a programnak, Winkler Miksa azt mondta, hogy egyelőre ezt nehéz megítélni, de valószínűleg jövőre.

Közösségi összefogás a zsidó temetőkért

MIÉRT LÁTOGATJUK A TEMETŐKET?

A Tórában elsőként a Vájiszlách hetiszakaszban találunk említést sírkőállításról. Ezt olvashatjuk: „Vájácév Jáákov mácév”. Ezt a kifejezést használta az Írás néhány mondattal korábban is (illetve azokon a helyeken, amikor emlékhely emeléséről van szó), amikor az Örökkévaló megjelenik Jáákovnak, hogy a Jiszráel nevet adja neki és megáldja. Ezt követően Jáákov emlékkövet állít, hogy megörökítse a történetet, és szentnek nyilvánítja a helyet. **JEHOSUA FUCHS RABBI ÍRÁSA**

MINEK KELLETT SÍRHELY RÁCHELNEK?

Ráchel halálának történetét olvasva egy nehezen érthető részletre lehetünk figyelmesek: Ráchel szülés közben, Efrát városa mellett távozik el, mégsem ott temetik el egy előkelő városi temetőben, hanem egy elhagyatott helyen, mely még egy nap járőföldre sincs Efráttól. Ez különösen furcsa, ha Jáákov Ráchel iránt érzett, különleges szeretetére gondolunk, melyet az előző hetiszakasz beszél el.

Ezen kívül, a zsidó törvények szerint, amennyiben gyűjtést rendeznek egy bizonyos személy temetésére, és több pénz adakoznak, mint amennyire szükség van, tilos a többletet másvalaki temetésére fordítani. Ehelyett az eredeti személy temetését kell méltóbb módon megrendezni. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy nagyobb sírkövet állítanak a számára. A Midrás azonban azt tanítja, hogy egy igaz embernek nincs szüksége emlékhelyre. Egy emlékhely feladata az, hogy megőrizze szereteteink emlékét, és emlékeztessen bennünket mindarra, amit az elhunytól tanultunk. Az igaz embereknek erre nincs szüksége. Ők tóratanításuk és jó cselekedeteik révén élnek tovább. Különösen igaz ez az ósátyák és az ósanyák esetében. Nagyon sokan nem jártak még Ráchel ósanyánk sírjánál, emléke mégis örökké él.

Vajon mi készítette arra Jáákovot,

hogy emlékhelyet emeljen szeretett feleségének, és miért az Efrát felé vezető út mellett tette ezt, miért nem a városban?

HOGY LEGYEN HOL IMÁDKOZNI

A Midrás elbeszéli, hogy Jáákov olyan kulcsfontosságú helyet választott ki felesége síremléke számára, ahol nemzedékekkel később leszármazottai, az Izraelből származott zsidók haladnak majd el. Nagyméretű síremléket épített Ráchelnek, hogy a mellette elhaladó zsidók sírjanak, és könyörögjenek kegyelemért. Ekkor majd ő is sírni és könyörögni fog az Örökkévaló előtt gyermekei érdekében. (A Zohár szerint, amikor a zsidók visszatérnek Izraelbe, megállnak majd a sírnál és örömkönyveket hullatnak. Ekkor Ráchel is együtt örül majd velük.)

Ez az elképzelés Jirmijáhu próféta könyvében is megjelenik (31:15-17.) „Ezt mondja az Örökkévaló: Hangos jajgatás hallatszik a magasban, és keserves sírás: Ráchel siratja fiait, nem tud megvigasztalódni, hogy nincsenek többé fiai ... Ezt mondja az Örökkévaló: Hagyd abba a hangos sírást, ne könnyezzenek szemeid! ... reménykedhetsz a jövőben ... mert visszatérnek fiaid hazájukba.”

MIÉRT JÁRUNK TEMETŐBE?

Mindebből megérthetünk néhány érdekes elgondolást: az igaz emberek lel-

ke összekötetésben áll sírhelyükkel. Tudatában vannak a Földön zajló eseményeknek, velünk örülnek és velünk szenvednek. Imádkoznak értünk, és könyörgésük oly eredményes, hogy dicséretes, sőt elvárt cselekedet meglátogatni sírjukat, és ott imádkozni az Örökkévalóhoz, illetve arra kérni a cádikot, hogy ő is imádkozzon értünk.

A Slách hetiszakaszban is erre a szokásra találunk példát. A Tóra elbeszéli, hogy amikor Mózes tizenkét kémet küldött a Szentföldre, egyikük, Kálev, attól tartott, hogy társai rosszindulata rá is hatással lesz. Kétségbeesésében egyedül ment el Hevronba, az ósátyák sírbarlangjához. Amikor odaért, felkiáltott: „Atyáim, kérlek, könyörögjete az Örökkévalóhoz, hogy mentsen meg társaim káros befolyásától!” A Midrás szerint ennek érdemében tudta függetleníteni magát a többi kém hatásától, melynek jutalmául Hevront kapta örökségül.

A Talmud Táánit traktátusában olvashatunk a böjtnapok különböző szokásairól. Az egyik ilyen szokás – mely bizonyos böjtnapokkor általánosan elterjedt gyakorlattá vált –, ellátogatni a temetőbe. A Gemará nem tárgyalja, hogy kötelesek vagyunk-e odamenni, csak azt kérdezi, hogy miért kell elmenünk. A Talmud két magyarázatot kínál: az egyik szerint, ha az Égben rossz

ítéletet hoztak ellenünk, akkor a temetőlátogatással azt fejezzük ki, hogy levontuk a tanulságot az ítéletből. Mivel a temetőben vagyunk, olyanná váltunk, mint a halottak, így az ítéletet el lehet törölni. Ez a szertartás alázatra nevel, és segít abban, hogy magunktól – anélkül, hogy az Örökkévaló dorgálására len-

rázat szépen kiegészíti egymást, mert a temetőben nagyobb átélessel imádkozunk a fent említett okok miatt, és az ott nyugvó, a helyet megszentelő cádikok érdemében imáinknak nagyobb lesz az ereje. Arra is kérhetjük az Örökkévalót, hogy az igaz emberek érdemei miatt fogadja el a könyörgésünket.

Áruch leírja, hogy amennyiben nincs a közelünkben zsidó temető, úgy menjünk egy nem zsidó temetőbe, mert annak is kedvező hatása lesz.

Azt tanuljuk e történetekből, hogy egy szentéletű családtag vagy tanítómaster sírja meglátogatásának különleges hatása lehet. Ezt a hatást tovább erősíthetjük,

A HALOTTAK TISZTELETE IS LEHET ÉLETKÖZPONTÚ

„Rendben kell tartani a temetőt, de nem a közösség kárára.” – OBERLANDER BÁRUCH rabbi, a Budapesti Ortodox Rabbinátus vezetője lapunknak beszélt a zsidó temetői kultúra jellegzetességeiről, az állam és a zsidó közösség feladatairól, valamint arról, hogy a halottakra való emlékezés is lehet az életigenlés kifejeződése, sőt, az akkor jó, ha az a jövőt építi.

Milyen a zsidóság viszonya a halottak tiszteletéhez?

A zsidó vallás szerint meg kell tisztelni minden embert – és nemcsak amíg él. Sőt, bizonyos szempontból a halál után még szigorúbbak a tiszteletre vonatkozó előírások, aminek az egyik oka, hogy halála után már nem tud megbocsátani, és bocsánatot kérni az ember. Ez ugyanúgy igaz a hírnévre is: nem szabad becsmérelni senkit a halála után, miként a holttestet is tisztelni kell. Ebből következően a háláchában ha az ember kivált egy sírt, az nem huszonöt évre szól, hanem örökre.

A temetői kultúra miben más még a zsidó kultúrában?

Egyfelől vannak a hagyományos szabályok, mint például, hogy körül kell venni a temetőt, rendben tartani, őrizni, ugyanakkor fontos, hogy a zsidó vallás az élőké, és nem a halálra meg a temetőre összpontosít. Nem is ajánlatos túl gyakran járni temetőbe. Megvan annak a maga ideje, például a halálozási évforduló, vagy nagy ünnepek, esetleg családi események előtt. De kizárt, hogy hetente vagy kéthetente mennénk, kivéve, ha egy cádikról van szó; az más, oda szokás gyakrabban is.

A Holokauszt során meggyilkolt 600 ezer magyar zsidónak nincs sírköve (a személytelen emlékművektől most tekintsünk el). De így miként emlékezhetünk rájuk méltó módon?

Sok olyan emberrel találkoztam, akiknek szerettei elvesztésénél még jobban fáj, hogy nem ápolhatta a sírjukat, mert nem volt hol. Ugyanakkor a rabbinikus irodalom egyértelműen rendelkezik arról, hogy nincs értelme üres sírokat felállítani, de az a szokás elterjedt, hogy ha valaki meghal, akkor a holokausztban meghalt hozzátartozóinak a neve is felkerül a sírjára. Így az ő sírjával állítanak emléket az egész családnak is. Vannak

példák arra, hogy csak egyvalaki élte túl a holokausztot, de a sírjára mégis rengeteg név került, hiszen az övé mellett odakerültek a hozzátartozóké is. A rabbinikus irodalom szerint az áldozatoknak emléket állítani azzal lehet, hogyha az ő életmódjukat, zsidóságukat örökítjük meg, és azt adjuk tovább egy másik generációnak. Például ha az egymillió gyerekáldozatra nem egy üres székkal emlékezünk, hanem pont fordítva, értelmes módon, inkább minden szédernél ott van plusz egy olyan szék, amin ül olyasvalaki, aki korábban nem volt része ennek a világnak. Ez a méltó, életigenlő megemlékezés!

A magyar államnak milyen kötelezettségei vannak a zsidó síremlékek vonatkozásában? És milyen kötelezettségei vannak a civileknek?

Először is nem természetes állapot, hogy ennyi temetőnk van, és a többségüket nincs, aki gondozni tudná, hiszen azok az emberek meghaltak, illetve nem születhettek meg. Ez egyértelműen a holokauszt következménye. A mindenkori magyar államnak van kötelezettsége e tekintetben, hiszen a holokauszt megtörténtében tevőleges szerepe volt a gyilkosok bűntársaként. A mártírok és az ő leszármazottaik helyett kell magára vállalni ezt a feladatot. A zsidó közösségnek is vannak feladatai, ugyanakkor világosan rangsorolni kell. Nem szabad, hogy a temetőket az élő közösség rovására gondozzuk. Ne legyen gyengébb az iskola azért, mert a pénz a temetőbe megy. Rendben kell tartani a temetőt, de ne a közösség kárára!

Mi a véleménye a tervezett temető-felújítási programról?

A legfontosabb, hogy erre a kormányzati programra nem vezethet rá a korrupciónak még az árnyéka sem. Az érintetteknek száz-tíz százalékosan kell figyelniük ebben a tekintetben.

ne szükségünk –, a megtérés útjára lépünk. A temetőben azon kell elmélkednünk, hogy időnk véges, s ez a gondolat segít a rossz ösztönök elnyomásában. A másik magyarázat szerint a szokás oka az, hogy bízunk az eltávozott lelkek közbenjárásában. Továbbá, az igaz emberek nyughelye közelében elmondott imák nagyobb nyomatékkal esnek latba az Örökkévaló előtt. Ez a két magya-

mindkét magyarázatot megtalálhatjuk a Sulchán Áruchban is, mely szerint a ros hásaná előtti és a tisá beávi temetőlátogatást egyaránt ajánlatos.

EGY NEM-ZSIDÓ TEMETŐBE IS ÉRDEMES LEHET ELLÁTOGATNI

Érdekes módon, az első magyarázat érvényes egy nem zsidó temető meglátogatása esetén is. A Kicur Sulchán

ha elmélyülünk az adott cádik tanításában, és annak megfelelően élünk.

A SZENTFÖLD EGY DARABJA

A zsidó misztika szerint a cádikok sírja szent hely, mintha a Szentföld egy darabja lenne. Emiatt teljesülnek imáink gyorsabban. Mások szerint a cádik lelke az Édenkert felé emelkedve utat hoz létre, melyen az imák gyorsabban szállnak felfelé.

JÁR-E A BÜNÖSNEK ORVOSI ELLÁTÁS?

HÁLÁCHIKUS TANULSÁGOK BISZKU BÉLA
ÉS AZ ARAB TERRORISTÁK ELLÁTÁSÁNAK KAPCSÁN

*Nagy vihart kavart,
amikor nyilvánosságra került,
hogy Biszku Bélát zsidó
kórházban ápolták élete
utolsó napjaiban.
Ugyanígy nincs konszenzus
a sebesült terroristák
ellátásának kötelezettségéről.
Mit mond a háláchá:
el kell-e látni a bűnösöket?
OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA*

„Biszkú Béla (Márok, 1921. szeptember 13. – Budapest, 2016. március 31.) magyar kommunista politikus, »a puha diktatúra legkeményebb ökle«, az MKP, az MDP majd az MSZMP tagja és vezetője, belügyminiszterként (1957–1961) az 1956-os forradalom utáni megtorlás egyik irányítója, miniszterelnök-helyettes (1961–1962), az MSZMP KB titkára (1962–1978). 1989 után haláláig, a politikától visszavonultan élt.” – ezt tudjuk meg a Wikipédia szócikkből, ami később kitér arra is, hogy Biszkú katolikus családból származott.

Így aztán nem csoda, ha nagy port kavart az a 2016. március 31-i hír, miszerint „A Mazsihisz szeretetkórházában, 94 éves korában halt meg Biszkú Béla, Magyarország volt belügyminisztere”¹.

A sajtó azonnal rákapott a hírre, és a zsidó közösségen belül egymást érték a vélemények: helyes volt-e befogadni a bíróság elé állított egykori politikust.

Anélkül, hogy Biszkú Béla politikai és erkölcsi felelősségéről véleményt alkotnánk, valamint hogy a konkrét esetet értékelnénk, érdemes az ügy általános morális dilemmáját a háláchá szemszögéből megvizsgálni.

A kérdés ugyanis megjelenik a háláchikus szakirodalomban is: jár-e a bűnösnek orvosi ellátás? Ez a kérdés Izraelben napi szinten is foglalkoztatja a közvéleményt éppúgy, mint a rabbikat, például annak kapcsán, hogy el kell-e látni a megsérült terroristát, és ha igen, kinek van elsőbbsége az esetlegesen súlyosabban sérült terroristának, vagy az áldozatoknak, akkor is, ha kisebb a sérülésük.

GYÓGYÍTANI KÖTELESSÉG

„Aki egy embert megment, olyan, mintha az egész világot megmentette volna” – ez az általános érvényű talmudi alapelv² mindannyiunkat az életveszély elhárítására kötelez. A másik életmentésre vonatkozó bibliai előírás a „Ne maradj tétlen felebarátod vérénél”³. Ennek a két alapvetésnek a mentén vizsgáljuk

meg, mit mond a háláchá az orvosi ellátásról!

Az első említést arról, hogy a tórai időkben léteztek orvosok *Mózes második könyvében*⁴ találjuk: „ha férfiak civódnak és egyik megüti a másikat kővel vagy ököllel... mulasztását térítse meg, és gyógyíttassa”. A Talmud⁵ ebből vezeti le, hogy az orvosnak szabad gyógyítani, annak ellenére, hogy Isten hozza a gyógyulást⁶. Sőt! A gyógyítás tórai parancsolat⁷ nem csak akkor, ha életmentésről van szó, hanem minden olyan esetben, amikor valamilyen betegség, sérülés, stb. lép fel⁸.

Jáákov Emdin rabbi (1698-1776)⁹ egyenesen úgy vélte¹⁰, hogy a beteg akarata ellenére is ki kell próbálni

minden lehetséges gyógymódot a betegség enyhítésére vagy megszüntetésére: az orvosi ellátás olyannyira kötelező, hogy az orvos felülbíráhatja a beteg döntését.

A BŰNÖSÖK ELLÁTÁSA

A címben szereplő kérdésre rátérve, vizsgáljuk meg, mi a teendő, ha egy bűnös ember szorul kezelésre!

A *Sulchán áruch*¹¹ azt írja: nem szabad azoknak a bűnös pogányoknak a halálát okozni – akár indirekt módon –, akik nem állnak háborúban velünk, mert a bűnösök fölött csak bíróság ítélkezhet. Szabad-e azonban kifejezetten meggyógyítani? Nos, a *Sulchán áruch* szerint¹², csakis akkor ha az alábbi négy szempont közül valamelyik fennáll:

Biszkú Béla Kádár Jánost kíséri egy óvodalátogatáson (1985)

Gázai lakosokat szállít kezelésre Izraelbe a Vörös Dávidcsillag

1. **HA AZ ORVOSI ELLÁTÁS HIÁNYA FESZÜLTSEGET (ÉVÁ) SZÜLTNE A ZSIDÓ KÖZÖSSÉG ÉS A SZÉLESEBB TÁRSADALOM KÖZÖTT**¹³.

Ezt mindenáron el kell kerülni, akár úgy is, hogy ingyen gyógyítjuk a beteget¹⁴. Mose Feinstein rabbi (1895–1986) szerint a feszültség nem csak azt jelenti, hogy pogrom törhet ki, hanem már az is elkerülendő, hogy tápot adjunk a a gyűlöletkeltésnek¹⁵.

2. **HA ROSSZ PÉLDÁVAL JÁRNÁNK ELŐL**

Egy másik területről hasonló példa erre a szombaton kitörő tűzvész esete. Tüzet oltani szombatszégésnek minősül, kivéve életveszély esetén, vagy ha nagy az életveszélyes helyzet kialakulásának az esélye, ilyenkor kötelező az oltás. Csupán az anyagi kár megelőzéséért nem szabad tüzet oltani. Ha azonban a zsidók nem-zsidók között laknak, akkor mindenképp el lehet oltani a tüzet¹⁶, mivel nem-zsidó ember kárát nem szabad magunkra vállalni, nehogy legközelebb, ha mi kerülünk bajba, ő se segítsen nekünk.

3. **HA ÁLLAMI TÖRVÉNY KÖTELEZI AZ ORVOST A BETEGELLÁTÁSRA,**

akkor nem mérlegelheti, hogy kit lát el és kit nem¹⁷. Mose Feinstein rabbi (1895–1986) egy fiatal ortodox zsidó orvos kérdésére, miszerint vállalhat-e orvosi ügyeletet szombaton, azt írta¹⁸, vállalja inkább a vasárnapi ügyeletet, abból nem lehet probléma. – De ha mégis kórházban kell lennie szombaton, akkor nem elfogadhatóak a „kifogások” a páciensek számára, és gyilkosnak fogják tekinteni még akkor is, ha egy nem életveszélyes beteg gyógyítását tagadja meg a szombat szentségére hivatkozva.

4. **HA A SEGÍTSÉGNYÚJTÁSSAL JAVÍTVUK A ZSIDÓ KÖZÖSSÉG MEGÍTÉLÉSÉT.**

Pozitív képet alakít ki a zsidókról, ha az emberek látják, hogy a zsidó orvos milyen elszántsággal és fáradtságot nem ismerve gyógyítja még a bűnös betegeket is¹⁹. Ez nem csak egy jó PR fogás. A Talmud²⁰ fontos alaptulajdonságként jelöli meg a segítőkészséget és megkérdőjelezi, hogy zsidó-e az, aki nem tesz jót másokkal²¹.

A PRÓFÉTA TITKOS FEGYVERE...

A Biblia leírása szerint³⁰, amikor az arámi király a zsidók ellen támadt, lesbe állította a katonáit. Ám Elisa, a próféta mindig tudta, hol vár csapda a zsidókra, így az arámiak tervei dugába dőltek. Amikor a király rájött, hogy nem kém rejtőzik az emberei között, hanem Elisa próféta az, aki „megmondja Izrael királyának a szavakat, miket a hálószobában beszélés”, elküldte a csapatait, hogy fogják el Elisát, ám a katonák mind megvakultak a közelében. Akkor Elisa a zsidók királya elé vitte az arámi katonákat, „És szólt Izrael királya Elisához, amint meglátta őket: Verjek-e, verjek, atyám? Mondta: Ne verj! Vajon olyanokat, kiket foglyul ejtettél kardoddal és íjaddal, verni szoktál-e? Tégy eléjük kenyert és vizet, hogy egyenek és igyanak, és menjenek urukhoz. Erre készített számukra nagy lakomát, ettek, ittak, elbocsátotta őket és elmentek urukhoz.” Többet nem is támadtak az arámbeliek a zsidók ellen, mert hálásak voltak a megmenekülésükért. A *Midrás*³¹ hozzáteszi, hogy Elisa tanácsa többet ért, mint bármilyen háború.

TERRORISTÁK ELLÁTÁSA

2015 decemberében az Izraeli Orvosi Kamara bejelentette, hogy terroristámadások után a mentőknek nem szabad különbséget tenni a merénylő és az áldozatok között, hanem a sérülések súlyossága alapján kell ellátni minden sérültet.

Két kérdés merült fel a döntés hatására kibontakozott vita során²². Egyrészt egyáltalán el kell-e látni a terroristát, másrészt, hogy ha ő a legsúlyosabb sérült – ami pl. egy öngyilkosnak szánt merénylet esetében értelemszerű – elsőnek kell-e kezelni? (Mindez olyan esetekre vonatkozik, amikor egyértelmű, ki a támadó és ki az áldozat.)

FORRÁS: IDF

A rabbik többségében²³ azon az állásponton voltak, hogy nem lehet a támadót az áldozatok elé helyezni, hiszen előfordulhat, hogy Isten őrizz még többen halnak meg, míg a terroristát ellátják. Valójában a támadásának nincs vége, amíg az áldozatok ellátatlanul hevernek, vagyis jogos önvédelem őket előrevenni. (Ilyen támadás esetében ugyanis akár meg is lehet ölni a támadót az áldozatok védelmének érdekében.)²⁴ Másik szempont, hogy a terrorista magának okozta a bajt²⁵, szemben az áldozatokkal, így biztos, hogy nincs elsőbbsége velük szemben²⁶.

A másik kérdés, hogy egyáltalán el kell-e látni a terroristát²⁷.

Korábban olyan esetekről beszéltünk, amikor a bűnösök „nem állnak háborúban velünk”. Azonban a háborúban mások a törvények, és nem lehet úgy mérlegelni, mint békeidőben. Ennek ellenére fontos tisztázni, hogy szankciónak számít-e a kezelés megtagadása, vagy éppen ezzel segítjük a terroristát abban, hogy elérje célját és „sahid”-nak tekintsék?²⁸ Hiszen az emberölés a háborúban sem parancs, csak egy lehetőség, ha éppen szükséges, tehát mérlegelni kell, hogy nyerünk, vagy veszünk azzal, ha a terroristákat nem látjuk el. Kockáztatjuk-e ezzel a zsidó foglyok későbbi ellátását? Rontja-e ez a zsidók megítélését? Az elméleti vitákon túl ebben a kérdésben egyértelmű az álláspont: mindenkit el kell látni – előbb vagy utóbb.

BISZKU BÉLA ELLÁTÁSA – PÉLDAMUTATÁS VAGY HIBA A RENDSZERBEN?

A fentieket figyelembe véve úgy is értelmezhetnénk, hogy példamutatóan

járt volna el a zsidó kórház, ha azért fogadták volna be Biszkut, mert a zsidó etikát követve a zsidó közösség pozitív megítélését akarták erősíteni azzal, hogy nem tettek különbséget ember és ember között, amikor elláttak egy idős beteg embert.

2. Ugyancsak nehéz lehet sokaknak elfogadni ezt az érvelést, tekintettel arra, hogy – legalábbis a köztudat szerint – a zsidó kórházba nem könnyű bejutni, várólisták vannak és „belépő” díjazása van a beju-

Az ellenség ellátásának etikai kérdése különösen nagy vihart kavart tavaly. A szíriai polgárháború sérültjeit gyakran az izraeli határhoz viszik, hogy megfelelő orvosi ellátást kaphassanak izraeli kórházakban. 2015 júniusában, nem sokkal azután, hogy szír felkelők szíriai drúzokat mészároltak le, az izraeli hadsereg mentőautója sebesült szír felkelőket szállított Cfátra kórházba. Izraeli drúzok megtámadták a mentőautót és a szíreket meglincselték.

A helyzet azonban korántsem ilyen egyszerű, több okból sem:

1. Tekintettel arra, hogy Biszku az ellátást bármelyik állami kórházban megkaphatta volna, az ellátása nem a közvetlen életmentésről szólt, és lévén, hogy sokak szemében egy volt karhatalmi bűnös ellátása nem javította, hanem rontotta a zsidó közösség megítélését, nem biztos, hogy a „minden embert ellátunk” érve itt valóban javít a zsidó közösség megítélésén.

tásnak (még a zsidó közösség tagjai számára is).

3. A Mazsihisz nyilatkozata szerint a hitközségnek „nem volt tudomása arról, hogy Biszkut a kórházban ápolják...”²⁹. Ez a nyilatkozat azt sugallja, hogy nem egy morális dilemma és az azt eldöntő „mindenkit kezelünk” elv, hanem a figyelmetlenség okozta az esetet. Amely egyben úgy is érthető, hogy, ha tudtak volna róla, akkor lehet hogy másképp döntenek.

¹ <http://www.origo.hu/itthon/20160401-meghalt-biszku-bela.html>; ² *Szánhedrin* 37a.; ³ 3Mózes 19:16., *Talmud Szánhedrin* 73a.; ⁴ 2Mózes 21:18–19.; ⁵ *Bává kámá* 85a.; ⁶ 2Mózes 15:26.; ⁷ *Sulchán áruach*, *Jore déá* 336:1.; ⁸ Lásd *SÁ Orách chájim* 328:17.; ⁹ Apja, Cvi Áskenázi rabbi (1656–1718), fiatal korábban Óbudán élt, ahol anyai nagyapja, Kohén Efrájim (1616–1678) volt a rabbi, lásd *Zsidó lexikon* 63. oldal.; ¹⁰ *Mor ukciá*, *Orách chájim* 328. fejezet.; ¹¹ *Jore déá* 158:1.; ¹² *Uo.*; ¹³ *SÁ uo.*; ¹⁴ *RöMá uo.*; ¹⁵ *Igrot Mose* responsum, *Jore déá* 1. kötet 184. fejezet.; ¹⁶ *SÁ, Orách chájim* 334:26. RöMá.; ¹⁷ *Tiferet Jiszráél* kommentárja *Avodá zárá* 2. fejezetéhez 6. jegyzet. Idézi Spira Cvi Hirs rabbi (1850–1913) munkácsi rabbi *Dárek tsvá* című művében, *Jore déá* 158:3.; ¹⁸ *Igrot Mose, Orách chájim* 4. kötet 79. fejezet.; ¹⁹ Chájim Palaggi (1788–1869) török rabbi: Chájim bojád responsum 33. fejezet. Lásd még *Bné bánim* responsum 3. kötet 4:7.; ²⁰ *Jövámot* 79a.; ²¹ *Sulchán áruach, Even háezer* 2:2.; ²² Stuart Winer: „Israeli medics told to treat terrorists the same as victims”, *Times of Israel* 2015. december 16.; ²³ Lásd itt: <http://www.breakingisraelnews.com/57711/rabbi-kanievsky-rules-for-medics-not-to-treat-terrorists-terror-watch/#kFbpUQ128PJpbLcT.97>; ²⁴ *Szánhedrin* 72a., *SÁ, Chosen mispát* 425:1.; ²⁵ Lásd *SÁ uo.* 261:4.; ²⁶ Lásd *Encyclopedia of Jewish Medical Ethics* (héber) 1. kötet 13–14. oldal.; ²⁷ Lásd *Siauré Torá lörofim uo.*; ²⁸ Yaakov Ariel Ramat Gan (Izrael) rabbija, in: <http://www.yeshiva.org.il/ask/96644>; ²⁹ <http://www.szombat.org/politika/biszku-mazsihisz-szegeny-szegeny-zsidok>; ³⁰ *2Királyok* 6:8–23; ³¹ *Jálkut Simoni, 2Királyok* 231. fejezet.

MITŐL ZSIDÓ EGY ZSIDÓ FESZTIVÁL?

A sokszor megénekelte magyarországi zsidó reneszánsz egyik legszembetűnőbb jele, hogy Budapesten alig van olyan hónap, amelyikben ne rendeznének valamilyen zsidó fesztivált. Mint Pom-Pom a csokoládé fajtáit, ma már úgy sorolhatjuk a különféle programokat: van általános zsidó fesztivál és van tematikus, van szabadtéri és van fedett, az egyik zenés, a másik filmes, a harmadik főleg a helyieknek szól, a negyedik elsősorban a turistáknak, az ötödiken jókat eszünk, a hatodikon sokat beszélgetünk és így tovább. Mindegyik típus megtalálja a maga közönségét, a rendezvények sokszínűsége a budapesti zsidó közösség sokszínűségét is kifejezi. ÓNODY-MOLNÁR DÓRA ÍRÁSA

FILMEKTŐL A SÓLETIG: FESZTIVÁLKÖRKÉP A TELJESSÉG IGÉNYE NÉLKÜL

Legnagyobb múltra a Zsidó Nyári Fesztivál tekint vissza, ám tavaly úgy tűnt: az 1998. óta megrendezett programsorozat zátonyra fut a BZSH szervezeti átalakításában. A botrányoktól nem mentes 2015-ös év után idén két külön programként éled újjá a fesztivál: a Zsidó Művészeti Napok és Zsidó Kulturális Fesztivál egyaránt elődjének tekintik a Zsidó Nyári Fesztivált.

Előbbi a tavasz-nyár fordulóján zajlott: 20 helyszínen mintegy 50 produkciót láthattak az érdeklődők Röhrig Géza felolvasóestjétől a 100 tagú cigányzenekar fellépéséig. Ezt egészítette ki a Gellért Szálló zsidó gasztronómiai fesztiválja.

Igazi fesztiváli hangulatot – és karakteresebb zsidó arculatot – mutat a Judafest, ahol zsidó gasztronómiával, a közösség szervezeteinek bemutatkozásával és kulturális programokkal várták a látogatókat. A programhoz kapcsolódik a magyar zsidóság fontos sporteseménye, a FunRun is, ahol választott szervezeteket támogatnak a futóverseny indulói.

A Judafest szervezőinek köszönhető a Budapesti Zsidó Filmfesztivál is, amely egyedülálló lehetőséget biztosít arra, hogy megismerkedhessünk az év zsidó témájú filmkínálatával.

A zsidó fesztiválkörkép különleges szeletét képezik az EMIH által szervezett gasztronómiai rendezvé-

nyek, amelyek valódi, autentikus, kóser ételeket kínálnak. Akár a Barhesz akadémiát, akár a Sóletfesztivált tekintjük, elmondhatjuk, hogy az embereket nagyon is érdeklik a hamisítatlan zsidó hagyományok, és szívesen lépnek túl azokon a sémákon, amelyeket az elmúlt évek zsidó fesztiváljaitól megszoktak.

BUDAPESTEN KÍVÜL IS VAN ÉLET

Idén először Mádon, a nemrégiben megújult zsinagógában és rabbiházban is rendeztek zsidó napokat. A tokaj-hegylajai hétvége felvonultatott mindent, amit csak szem-száj kívánhat a borkóstolótól a közösségi aktivitáson át a szombati istentiszteletig.

Szegeden is található zsidó programot a kultúrára éhező közönség. Két hónapon keresztül képzőművészeti- és fotókiállítások, hangversenyek, izraeli filmek és könyvbemutatók szerepelnek a tizenkettedik alkalommal megrendezett Szegedi Őszi Zsidó Kulturális Fesztivál kínálatában.

Évek óta nem képzelhető el a nyár a „VII. kerület underground falunapja”, a Bánkító fesztivál nélkül – aminek szervezője a Marom Klub Egyesület. „Nemcsak zsidó fesztivált akartunk csinálni, hanem minél több kisebbségi kultúrát szerettünk volna bemutatni, egy ideális világban ezek mind részei lennének a kulturális közegnek” – nyilatkozta a zsidó.com-nak tavaly Schönberger Ádám szervező. A program része a

szombatköszöntés és búcsúztatás, de tavaly például el látogattak a résztvevők a közeli Alsópetény zsidó temetőjébe is.

ZSIDÓSÁG: TARTALOM VAGY DÍSZLET?

A hihetetlenül változatos kínálatot látva sokszor felmerül a kérdés vajon mitől lesz egy fesztivál, zsidó fesztivál? Mi az a speciális tulajdonság, amely a zsidó fesztivált megkülönbözteti attól a rengeteg egyéb fesztiváltól, amelyet Budapesten vagy az országban rendeznek. A helyszín? A program? A közönség? Vagy a rendező szervezet önmeghatározása? Ha végigtekintünk azon a sokféle zsidó fesztiválon, amiket az előbb felsoroltunk, nehéz egyértelmű választ adni a kérdésre.

Ami a helyszínt illeti: a rendezvények egy része kapcsolódik valamelyik zsinagógához, de nem mindegyik. Az EMIH által szervezett Sóletfesztivál vagy a Karinthy Színházban megtartott Purim Fesztivál például nem, miközben mind a két program zsidó tematikára épül. Vannak olyan rendezvények, amelyeknek zsinagóga ad otthont, de maga az előadás csak nagyon távolról hozható összefüggésbe a zsidósággal, vagy még úgy sem, például, amikor a Zsidó Nyári Fesztiválon amerikai filmslágerket játszanak a Dohány utcai Zsinagógában.

Ebből jól látszik, hogy a program jellege alapján sem tudunk meghatározni olyan sajátosságot, ami minden, napjainkban meghirdetett zsidó fesztiválban közös. Az egyes fesztiválok ugyanis nagyon különböznek abban, hogy a zsidóságot milyen aspektusból próbálják bemutatni. A Budapesti Zsidó Filmfesztivál az előző év nemzetközi filmterméséből válogat, olyan alkotásokat bemutatva, amelyek a legkülönfélébb módon reflektálnak a zsidókat foglalkoztató politikai, egzisztenciális és erkölcsi kérdésekre. A Judafest és a Zsidó Művészeti Napok programkínálatát a szekuláris zsidó kultúra

megismertetésének szándéka és a zsidó identitását alapvetően nem a valláson keresztül megélő közönség igénye határozza meg. A programok egy része nem a zsidóságról szól, hanem a magukat valamilyen mértékben zsidónak tartó látogatók általános érdeklődését követi.

A már említett Zsidó Kulturális Fesztivál ugyanebbe a műfajba tartozik, aminek jellegzetességét jól szemlélteti az idei sztárfellépő: Caramel. A rendkívül tehetséges és kifejezetten szimpatikus énekes mindenképpen jó választás a produkció minősége szempontjából, ugyanakkor nehéz megmondani, hogy miben különbözik a Dohány utcai Zsinagógában fellépő Caramel a Sziget Fesztiválon fellépő Carameltól.

Mitől zsidó az a fesztivál, amelyen a fellépők jó része pár nappal korábban és néhány nappal később pontosan ugyanazt az előadást tartja meg nem zsidó környezetben? Természetesen erre nyugodtan lehet azt válaszolni, hogy ez a fajta programkínálat egy értékrendet fejez ki, egy ízlést, amelynek demonstrálása éppúgy lehet egy zsidó fesztivál célja, mint az autentikus zsidó hagyományok vagy a zsidó vallási szokások bemutatása és értelmezése.

A Budapesti Tavasz Fesztiválon is nagyszerű produkciókat élvezhet a külföldi és a hazai zeneszerető közönség, de ezeket az előadásokat éppúgy meg lehetne tartani – ahogy meg is tartják – egy másik nagyvárosban bárhol a világon. A Budapesti Tavasz Fesztivál elsősorban nem Budapestről szól, hanem a műélvezetről, melynek abban az időszakban éppen Budapest a helyszíne. Szemben mondjuk a Salzburgi Ünnepi Játékokkal, amely a tematikus jellege miatt nem vonatkoztatható el a várostól.

Igazából ez a kérdés: ahogy a salzburgi fesztivál nem képzelhető el Mozart nélkül, a zsidó fesztiválok nem a zsidó tartalom tenné egyedivé és különlegessé?

Zsidó sátor a Sziget fesztiválon

NÉVJEGY

VATTAMÁNY ZSOLT

- SZÜLETETT: 1971
- FOGLALKOZÁSA:
Erzsébetváros polgármestere

ségéről, jól megférnek egymás mellett a múlt hagyományai és a modern kezdeményezések. Egy ilyen ezerarcú kerületben, amely Budapest szívében található, minden idelátogató turista legalább egyszer bizonyosan megfordul. A kerület fejlesztési koncepciójában, az Erzsébet Tervben fontos elem volt olyan közösségi terek kialakítása, melyek különböző kulturális igényű közönséget képesek kiszolgálni.

Mennyire vesz részt az önkormányzat a fesztiválok szervezésében, lebonyolításában?

Szervezünk saját fesztiválokat és természetesen minden olyan kezdeményezést is támogatunk, amely illeszkedik a kerület kulturális programkínálatához és tartalmas kapcsolódást jelent az erzsébetvárosi lakosoknak, csakúgy, mint idelátogató vendégeinknek. Számos megkeresést kapunk, melynek során együttműködő partnernek kérjük fel az önkormányzatot, ezeknek is örömmel teszünk eleget.

Hányféle fesztiválon vehetünk részt a kerületben idén?

Széles a paletta, mindenki megtalálhatja az érdeklődésének megfelelő programot. Idén is megszervezte Vendégváros fesztiválját a Bethlen Téri Színház, ötödik alkalommal tartjuk meg a népszerű Örkény kertet, az Örkény István Színház évadnyitójával egybekötött kulturális rendezvényét a Madách téren szeptember 3-án, emellett támogattuk a Zsidó Művészeti Napokat és az első Barhesz Akadémiát is. Évről évre közreműködünk a Zsidó Kulturális Fesztivál létrehozásában is.

Milyen feladatokat ró az önkormányzatra a sok különböző program?

Sok egyeztetéssel jár egy-egy program megszervezése vagy éppen támogatása, de örömmel vesszük ki a részünket ezekből a feladatokból. Önkormányzatunk jóval több kulturális tevékenységet vállal, mint amennyi törvényben foglalt kötelessége lenne. Úgy gondoljuk, hogy értékeink megőrzéséhez és további gyarapításá-

AZ EZERARCÚ KERÜLET FESZTIVÁLJAI

Budapest VII. kerületében néha egymást érik a fesztiválok. Erzsébetváros polgármesterével, VATTAMÁNY ZSOLTTAL ezekről a kulturális és gasztronómiai programokról beszélgettünk. STEINER ZSÓFIA ÍRÁSA

Rengeteg különböző fesztiválnak ad otthont Erzsébetváros. Mi hozza ide a szervezőket?

Erzsébetváros mindig is híres volt kulturális sokszínű-

hoz hozzátartoznak ezek a programok, így elkezdtünk különböző tematikus, heti rendezvénysorozatokat, fesztiválokat szervezni és támogatni a környezetvédelemtől, az egészség- és sportrendezvényeken át a kulturális fesztiválokig. Fontosnak tartjuk, hogy programjaink minél több emberhez jussanak el, sokakat „szólítsanak” meg és az erzsébetvárosiak is magukénak érezzék őket.

Idén kétféle kóser gasztronómiai fesztiválnak ad otthont Erzsébetváros. Mit jelent a kerület életében a zsidó hagyományok őrzése?

Erzsébetváros mindig is a zsidó közösség központi helyszíne volt, ennek emlékét őrzik a kerület zsinagógái, illetve különböző vallási és emblemikus helyszínei. Olyan gazdag történelmi örökséget hagytak ránk, melyet kötelességünknek érzünk megőrizni s továbbadni. A zsidó hagyományok is szerves részét képezik Erzsébetváros kultúrájának, melyeket megbecsüléssel és tisztelettel ápolunk.

Erzsébetváros és Cfát testvérvárosok – és mindkettő nagyszerű fesztiválok otthona. Milyen együttműködés zajlik – akár ezen a téren, akár más módon – a két város között?

Cfát városával 2014 februárjában írtuk alá testvérvárosi megállapodásunkat, amely megerősítette az izraeli és a magyar zsidóság közötti kapcsolatot. Az ünnepélyes aláírásnál jelen volt Köves Slomó rabbi úr is, valamint a cfáti főrabbi. Cfát és a magyar zsidó közösségek közötti kötelék sok évszázados, igyekszünk ezeket a kapcsolatokat szorosabbá tenni, és új lehetőségeket teremteni. A cfáti Magyar Zsidó Múzeum vezetőjével, Roni Lusztig úrral rendszeresen egyeztetünk, melynek eredményeképp napról napra bővülnek együttműködési lehetőségeink. A testvérvárosi kapcsolat egyik kulturális eredményeként – Erzsébetváros kulturális küldöttségeként a Garai Péter vezette Klezmerész Együttes a Cfáti Nemzetközi Klezmer Fesztivál többszörös fellépője. A fesztivál főszerzője, Eyal Shiloach hegedűművész 2016-ban Magyarországon is fellép, önkormányzatunk meghívására.

Őn el szokott látogatni a kerületi fesztiválokra?

Természetesen szívesen teszek eleget a meghívásoknak, érdeklődéssel néztem a Barhesz Akadémia rengeteg kalácskészítőjét a Madách téren, és büszke vagyok, hogy az Örkény színház társulatával az Örkény kert koncertjén idén ötödik alkalommal zenélhetek együtt. Szeretem Erzsébetváros kulturális nyüzsgését, nagyszerű ötletek kerülnek kerületünkben megvalósításra.

A NEW YORK – TEL AVIV FESZTIVÁLTENGELY

Izraelben, Amerikában és Európában egyaránt zsidó fesztiválok hosszú sorából választhatunk az év minden szakában. Kóser bor, gefilte fis és romanióta szokások – a zsidó fesztiválok betekintést nyújtanak a zsidó gasztronómia és zene világába, ízelítőt adnak a zsidó kultúra kevésbé ismert szegleteiből is. A következő összeállításban a zsidó világ fesztiváljainak igen nagy választékából szemezgetünk. DÉNES ANNA ÍRÁSA

GASZTRONÓMIA

A világ legnagyobb kóser fesztiválja a New Jersey-ben megrendezett **KosherFest**, melyen több mint 300 gyártó mutatja be portékáját a mindennapitól a különleges és egyedi élelmiszerekig.

A **KFWE** – a Kosher Food and Wine Experience nevű fesztivált Angliában és Amerikában több helyszínen rendezik meg az év különböző szakaszaiban. Kóser borászatok termékei, valamint egyéb szeszes italok – többek között kóser rumok, whisky és tequilák – valamint kóser ételkülönlegességek közül válogathatnak az érdeklődők.

Anglia (és egyben Európa) legnagyobb kóser ételfesztiválja a **Gefiltefest**, melynek deklarált célja a zsidóság bemutatása az étkezési kultúrán keresztül. A szervezők emellett olyan értékeket is fontosnak tartanak, mint a fenntarthatóság vagy a pazarlás csökkentése, így az ételkínálat mellett ezekhez a témákhoz kapcsolódó workshopok és előadások is várják az érdeklődőket.

A 2011 óta évente megrendezett **Wine Jerusalem** a világ egyetlen, teljes egészében kóser borfesztiválja. Ebben az évben mintegy 8000 érdeklődő volt kíváncsi 40 borászat termékeire. A helyszín és a résztvevő borászatok kiválasztása mellett fontos az időpont megválasztása is: a jeruzsálemi borfesztivált mintegy két héttel purim és hat héttel peszách előtt tartják. Purim ünnepének egyik micvája az ivás, a peszáchi széderen pedig négy pohár bort fogyasztanak a résztvevők.

Júniusban harmadik alkalommal rendezték meg Tel Avivban a Whisky Live-ot, a világ legjelentősebb whiskykóstoló rendezvényét, ahol idén már helyi termékekkel is lehet találkozni. A világhírű cégek termékeinek megkóstolása mellett számtalan workshop és előadás várta a látogatókat a két-napos rendezvényen.

KULTÚRA

A zsidóság különböző aspektusaival kulturális fesztiválok során ismerkedhetünk meg. Ezek közül - különleges tematikája miatt - mindenképpen említést érdemel a manhattani **görög**

zsidó fesztivál, a helyi – és Nyugaton egyetlen – romanióta (görögországi zsidó) közösség, a Kehila Kadosha Janina szervezésében. Az idén másodszor megrendezett eseményen az érdeklődők megismerkedhettek a letűnőfélben levő kultúra szokásaival, ételével, zenéjével és táncaival.

Krakkó zsidó központjában, Kazimierzben rendezték meg idén nyáron már 26. alkalommal a **Zsidó Kulturális Fesztivált**, melynek célja, hogy „bemutassa a diaszpóra zsidó kultúrájának sokféleségét és szépségeit”. Az egyhetes koncert- és programsorozaton külön szerep jut Izraelnek, mint „referenciapontnak, mely egy államban és országban egyesíti a diaszpórát.”

FESZTIVÁLOK IZRAELBEN

Az észak-izraeli Cfát városának hangulatos negyedeiben nyaranta három napig tart a **Nemzetközi Klezmer Fesztivál**. Esténként ingyenes koncertekkel, napközben pedig különféle programokkal, és – a helyszínek megfelelő módon – kabbalisztikus városnézéssel és workshopokkal várják az érdeklődőket. A klezmer sajátos, kelet-európai zsidó népzene, melyet korábban elsősorban esküvőkön játszottak.

A **Jeruzsálemi Fényfesztivált** 2009 óta rendezik meg évente Jeruzsálemben. Az Óváros falait különleges fényekkel világítják meg, a köztereken pedig vezető izraeli és nemzetközi művészek fényjátékait, szobraikat és egyéb műveit tekinthetik meg az érdeklődők.

Nagy népszerűségnek örvend az évente kétszer, szukot és peszách félünnepén megrendezett **Mosáv Vásár** a Jeruzsálem és Tel-Aviv között fekvő Mevo Modiinban. A látogatókat a Slomó Carlebach rabbi-énekes által hirdetett egységben és örömben várják a szervezők koncertekkel.

Akit inkább a zsidó film érdekel, az is megtalálhatja számításait a **Jeruzsálemi Zsidó Filmfesztiválon**, melyet chanuka idején tartanak. Az egyhetes rendezvénysorozaton mintegy 50 filmet vetítenek le, melyek szorosabban, vagy lazábban, de a zsidó valláshoz, néphez, élethez, kultúrához, Izraelhez, a holokauszthoz, stb. kötődnek.

KIK HÚZZÁK EL A NÓTÁNKAT?

KLEZMER ZENEKAROK MAGYARORSZÁGON

A nyár az igazi fesztiválszezon. Ilyenkor mindenki „valahova készül”, kikapcsolódni, barátokkal találkozni, kedves zenéit, zenekarait hallgatni, tartalmasan eltölteni az időt. A klezmer-zenekaroknak is fontos ez az időszak, ezeken az összejöveteleken érik el a legtöbb embert, akik később is híveik maradnak. Néhányukat megkérdeztük a klezmer zene és a fesztiválok kapcsolatáról. Az alábbiakban Jávori „Fegyva” Ferenc (Budapest Klezmer Band), Kovács Gergő (Stetl zenekar), Masa Tamás (Sabbathsong) és Vajda Tibor (Z’mirim Klezmer Band) gondolatait olvashatják. *v. SHEPHERD ÍRÁSA*

Minden zenekarnak nagyon fontos a koncertezés, manapság ez a leg-egyszerűbb módja a közönséggel való személyes találkozásnak, és ehhez jó terepet biztosítanak a különböző tematikus, zenei és egyéb fesztiválok. – Nagyon fontos lehetőségek ezek – mondja *Kovács Gergő*, a Stetl zenekar frontembere –, a magyar és zsidó kultúra együttélésének bemutatását, egymásra való hatásának érzékeltetését, mint legfőbb üzenetünket itt tudjuk átadni. *Vajda Tibor* (Z’mirim) szerint ez a zene különböző balkáni elemekkel vagy akár rockzenei elemekkel vegyítve, nagyon jó világzenei hangulatot teremt. A Budapest Klezmer Band első meghívása is egy fesztivál volt 1992-ben Cfátban.

A legfontosabbak a zsidó témájú fesztiválok, mint a **Zsidó Művészeti Napok**, **Magyar–Izraeli Kulturális Napok**, holokauszt-megemlékezések, antiszemitizmus és rasszizmus elleni fesztiválok, purimi és hanukai fesztivál, **Sólet Fesztivál**, a **Mádi napok**.

BUDAPEST KLEZMER BAND

Profil: Klezmer zenekar
Megalakulás ideje: 1990

Háttér: Közép-kelet-európai zenei átiratokat játszanak, amelyeket az együttes alapítója és vezetője, a munkácsi származású Jávori Ferenc komponál.

Érdekesség: Felléptek a Madách Színház „Hegedűs a háztetőn” című musicaljében, a Győri Balett-tel közös, „Purim, avagy a sorsvetés” című produkcióban szintén élőben adják elő Jávori Ferenc szerzeményét. Az évezred rendkívül divatos zenei formájába, a „crossover»-be is kirándulnak olykor. A „Klezmer Szvít”-et a Liszt Ferenc Kamarazene-karral mutatták be a Dohány utcai neológ zsinagógában.

Tervek: Nyáron fellépnek Németországban a „Summer wind» fesztiválon és Dél-Tirolban (Olaszországban) a Gustav Mahler fesztiválon is. Nyár végén a Zsidó Kulturális Fesztiválra készülnek, ahol a világhírű Klezmatrics együttesel közösen lépnek fel a Dohány utcai neológ zsinagógában.

SABBATHSONG

Több mint klezmer

Profil: kelet-európai klezmer zene, jiddis és izraeli tradicionális, ill. modern dalok és táncok

Megalakulás ideje: 1998.

Háttér: Céljuk a zsidóság dallamainak magas szintű interpretálásán túl, visszatérni e dalok szellemi gyökeréhez és forrásához, a Biblia valóságához.

Műsoraik: HASzENE (ami egy zsidó esküvő történetét dolgozza fel gyerekek közreműködésével), Klezmer Kabaré, klezmer musical (A Láthatatlan Kéz, ami Eszter történetét dolgozza fel). Prózaiz-zenei kamaraszínházi produkcióik életutakat bemutató művek

Tervek: A Népek Zenéje szabadtéri fesztiválra, a Sólet Fesztiválra, a Pozsonyi Piknikre, ill. a Zsidó Kulturális Fesztiválra készülnek. A Spinoza Zsidó Fesztiválon a klezmer mellett egy Jávor Pál életéről szóló premierjük lesz szeptember 13-án.

STETL

Profil: magyar zsidó folk metál

Megalakulás ideje: 2015

Háttér: A Stetl szó zsidó falut jelent. A zenekar a Gryllus testvérek által rögzített „Volt egyszer egy kis zsidó” lemez dalait, illetve egyéb zsidó népdalokat dolgoz át, keményebb ötletekkel.

Tervek: Megkezdik első lemezük felvételeit. Nyáron a Rabbiképző Egyetem első gólyatáborában, illetve az EMIH által szervezett II. Sólétfesztiválon lépnek fel.

Nagyon érdekes azonban megfigyelni, hogy miközben a Szigeten például ismét lesz Zsidó Sátor (ami évek óta van az EMIH szervezésében), addig a Világzenei színpadra nem nagyon hívják meg a klezmer zenét játszó zenekarokat, pedig ugyanannyi (ha nem több) létjogosultságuk lenne, mint a balkáni mulatósnak, ami minden évben ott van, vagy a reggae-nek, esetleg a keresztény zenekaroknak. A Klezmatics ugyan szokott meghívást kapni, dehát ők egy Grammy-díjas amerikai zenekar.

A nem zsidó tematikájú eseményeken való részvétel nyilván sokkal kevesebb, de a Sabbathsong részt vett például a szombathelyi Savaria Történelmi Karneválon, a zalaegerszegi Jazz Fesztiválon, a mogyoródi Hungaroringen egy futam utáni rendezvényen és több falunapon is, de felléptek már Baracskán és Vácott, a börtönben is. *Jávori Ferenc* szerint a világzenei fesztiválok a legfontosabbak a zsidó tematikájú rendezvényeken kívül. Európában és az USA-ban is jártak már, ilyenkor remek együttesekkel találkoztak és léptek fel egy színpadon, így sok stílust lehet megismerni, ebből tanulni is.

Nagyon érdekelt, hogy mennyiben különbözik a műsor összeállítása, ha egy zsidó fesztiválról vagy ha más jellegű rendezvényről van szó. – Egy zsidó fesztiválon eljátszani a dalainkat azért is jó dolog, mert ezeknek a jiddis daloknak nagy részét nem ismeri sok zsidó vallású, származású ember sem. Egy klubkoncerten, vagy egy <civil> rendezvényen pedig nem nagyon számítanak egy zsidó folkrock zenekarra – mondja *Kovács Gergő*.

A Sabbathsong célja a zsidóság dallamainak magas szintű interpretálásán túl, visszatérni a dalok szellemi gyökeréhez és forrásához, a Biblia valóságához, ennek alapján állítják össze műsorukat.

A fiatal Z'mirim repertoárjának kialakítását sokkal inkább befo-

lyásolja a tér, a rendezvény hangulata, esetleg a közönség korosztálya. A Holocaust 70. évfordulójára készített Emlékezet Rezonanciái című projektjük például olyan dalokat tartalmaz, amiket már zsidó közönségnek is sokszor játszottak.

Ugyanilyen fontos lehet, hogy külföldön hogyan fogadnak egy magyar klezmer zenekart. Ezzel kapcsolatban *Fegyva* a rendszeres izraeli turnékat említi, ahol igazán nagy szó sikert aratni, hiszen az izraeli közönséget nehéz meghódítani klezmer zenével. A Stetl az idén készül Izraelbe, a Sabbathsong járt már Berlinben, Bécsben, de adtak már koncertet Szabadkán (Szerbia), Horvátországban, Romániában is. A Z'mirim több ízben játszott határmenti településeken és Németországban, ahol sokszor állva, dobogva, vastapssal üdvözölte a közönség a számokat.

Z'MIRIM
diák klezmer zenekar

Profil: diák klezmer zenekar

Megalakulás ideje: 2004. szeptember

Háttér: A Lauder Iskola 10-13 éves növendékei alapították, nevük azt jelenti: csalogányok.

Érdekesség: Megnyerték a Veszprémben megrendezett Gyermekek Művészeti Fesztivált. Az elmúlt évek során kialakult egész estét betöltő, önálló repertoárjuk, amelyen ismert, tradicionális klezmer dallamok csendülnek fel, saját hangszerelésben.

Különleges fellépések: A Saul fia című Oscar-díjas magyar film koppenhágai díszbemutatóján léptek fel.

Tervek: Új lemez felvétele

ROHONC, AVAGY AZ ÖLDÖKLŐ ANGYAL

Kétszáz zsidó munkaszolgálatos lemészárlásának tragédiája a Tesla színpadán

Ezzel a tragikomédiával nyitotta meg kapuit idén tavasszal a Tesla Teátrum. A Nobel-díjas író, Elfriede Jelinek darabjának magyarországi ősbemutatóját, amelynek létrejöttét többek közt a Tábori Rabbinárus is támogatta, a Rátkai Márton Színházi Műhely előadásában, Szalay Kriszta, Cserna Antal és Juhász György főszereplésével láthatják az érdeklődők. LEFKOVICS ZSÓFI ÍRÁSA

A Rohoncot Európa több országában bemutatták már: Németországban, Ausztriában, Szlovákiában és Lengyelországban. A magyarországi bemutató új megvilágításba kerülhet a mű, hiszen az áldozatok kivétel nélkül magyar állampolgárok voltak. A színdarab rendezőjét, VAS-ZOLTÁN IVÁNT kérdeztük.

Hogyan találkozott Rohonc tragédiájának történetével?

Évekkel ezelőtt a Tháliában egy müncheni vendégtársulat már bemutatta a darabot német nyelven, tolmácskészülékkel. Akkor hallottam erről először. Azóta érlelődött bennem, hogy valamikor meg kellene csinálni nekünk is. Érződött, hogy egy nagyon erős, sűrű történet, szokatlan, újszerű színházi megoldásokkal. Ráadásul a rohonci tragédia gyakorlatilag ismeretlen, ez is inspirált.

Létezik erről a tragédiáról történeti leírás?

Igen, de a történelmi köztudatba valójában nincs bevezetve, hogy kétszáz honfitársunkat

1945 tavaszán a visszavonuló németek Burgenlandban akartak védvonalat kialakítani, hogy feltartóztassák a szovjet csapatokat. A munkálatok elvégzésére 600 magyar munkaszolgálatost rendeltek oda, akiket a rohonci Batthyány-kastély pincéjében szállásoltak el. A tulajdonosok, gróf Batthyány Iván és felesége Margit nagyszabású bált tartanak a körzet náci előkelőségeinek a tiszteletére. Evés, ivás, majd 11 óra körül a grófnő vezetésével néhány mulatozó felfegyverkezik, elhagyják a bált, a vasútállomásra most érkező száznolcvan csontsovány munkaszolgálatost egy üres pajtába terelik, majd, az esti mulatság tetőpontjaként, lemészárolják őket. Néhány nap múlva az egész társaság elhagyja Rohoncot, a kastélyt felgyújtják, jönnek a szovjetek. Batthyány Margitot soha nem vonták felelősségre, jómódban élt Svájcban haláláig.

mészárolták le itt. Nem néztünk szembe ezekkel a tényekkel, ezért is szeretünk volna méltó emléket állítani ezeknek az embereknek. Sajnos több hasonló eset is előfordult ebben az időben és nem is tudunk róla.

Mit lehet tudni az írónról, Elfriede Jelinekről?

Jelinek az egyetlen osztrák Nobel-díjas költő, 68 éves. Harmincnegyven felmenőjét ölték meg a holokauszt során. Ez a súlyos trauma hatott a személyiségre. Befelé forduló életet él. Ausztria lelkiismeretének hívják őt. Sajnos Ausztria és Magyarország is hajlamos a németekre kenni a háborús bűnöket. Pedig a magyar csendőrök vagonírozták be honfitársainkat, a magyar nyilasok lőtték őket a Dunába. A darab jóval többről szól, mint a történelmi eseményekről, ezért is adtam azt az alcímet, hogy tragikomédia a nemzeti lelkiismeretről. Megjelenik benne, hogy hogyan dolgozzuk fel a történeteket. Az író gyönyörű költőiséggel, szürreális víziókkal asszociációs rendszerben írta meg a darabot. Az eredeti írás száz oldalas, a mi színdarabunk szöveggönyve harminchat oldalas lett. A sorokból feltartóztathatatlan, érzelmekkel teli szöveg ömlik árnyaltan, gazdagon. Ráadásul Halasi Zoltán költő, a fordító is fantasztikusan dolgozott. A társadalmi, politikai mondanivaló semmit nem érne, ha nem lenne ennyire jól megírva a történet.

Mi az előadás üzenete?

Én nem élek a zsidó kultúrában, nincs zsidó tudatom, de mint magyar állampolgár elfogadhatatlannak tartom, ha egy ország ilyen gyáván és tisztázatlanul hordozza magában a múltját. Mi, magyar értelmiségiek egy dolgot tehetünk: fel kell emelnünk a hangunkat, helyzetet kell teremtenünk a szembenézésre és szólnunk kell ezekről a történetekről.

Miért pont ebben az új teátrumban mutatták be a darabot?

A Tesla ezzel a darabbal nyitott. A Kazinczy utcában, az egykori gettó területén, egy zsinagógával a szomszédságában egy kulturális központ, azt hiszem, figyelemre méltó gesztussal választott előadást. A darab egyébként nem szájbarágós. Minden percben figyelni kell rá. Az elején el is hangzik a történet összefoglalása, hogy azután a néző tudjon asszociálni. Ebben segít a nagyszerű színészi játék is, ráadásul Kákonyi Árpád, a zeneszerző zsenialitása is sokat tesz hozzá a darabhoz.

Más színházakban is be fogják mutatni a darabot?

Nem véletlenül választottuk a Teslát helyszínnek. Egyrészt említettem a helyszín zsidósággal kapcsolatos hátterét, másrészt viszont itt a közönség nagyon közel van a színészekhez, együtt lélegzik, együtt él velük. Így egészen közvetlenül jut el hozzá a történet. Egy hagyományos nézőtér-színpad felállítás nem szolgálna ilyen jól az előadást.

ZSIDÓ FOGALMAK

KÉSZÍTETTE: JAKAB ZSOLT

Fejtsse meg a rejtvényt és küldje el szerkesztőségünknek a fő sorokból kiolvasható megfejtést, amivel értékes könyvcsomagot nyerhet!

Beküldési határidő: 2016. augusztus 15. Cím: rejtveny@zsido.com

Az előző szám megfejtése: Báál Sém Tov; Erev; Ámud; Kádis; Ári; Cemách Cedek; Biná; Stetl; Rásá; Viduj; Noachiták

Nyertesünk: FEHÉRVÁRY ZOLTÁNNÉ

KÉSZÍTETTE: JAKAB ZSOLT	KROMATOTÍPIA	DÉLFENYŐ	TOYÁBBÍ	SUBSPECIES	FRANCSA SZIDET	SZÓVAL	A KÁLMIM VEGYJELE	HALASTAVAK: HORTOBÁGYI HORGASZLÁTÓ ÁLLÓVIZ- RENDSZER	CSENDŐT	HÁTSÓ INDIAI FŐLBSZOROS	ODER, RÖVIDEN	A HÉBER NYELV SZÓ JELENTESE MAGYARUL	PERLI KÖNYVTÁRS LAKJÁJA	RENKÖVÜL NAGYTORÓ
SPÓRUL	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→
ÖRVENDÉS	→						NORVÉGI HŐZSÉG LAKJÁJA REAL STORAGE, RÖVIDEN	→						
SÓPRON TELEPÜLÉSRÉSZE	→				PRAGA CSEH NEVE TISZTIT	→	→				KAGAT MACSKANÉV	→		
MEGFEJTÉS 1. RÉSE	→				→					RENAULT- MODELL HÉBER BETŰ, SZÁMÉRTÉKE 4	→			
SAJÁT KEZÜLŐ, RÖVIDEN	→		HÉBER BETŰ, SZÁMÉRTÉKE 10 A CUGÁR JELE	→			ÁZSIAI ORSZÁG, JELENTESE: KÜLÖNBÖZTETŐ HANG	→		→			A NITRÓGEN VEGYJELE VÁROSIAS, ANGOLUL	→
LAKATOL	→		→	FRANCSA SÜPÖRÖKRÉM- MÁRKA ANGOL NŐ NEV	→		→	MEGFEJTÉS 2. RÉSE LONDON VÁROSRÉSZE	→					
BETŰT VET	→		IGAZSÁGOS FAMILIÁRIS	→				→	NEHEM, HÉBERŰL A NEWTON JELE	→			A RÓDIUM VEGYJELE AZ AMPER JELE	→
... PRIZMA: SIK- BAN POLARIZÁLT FÉNY ELŐ- ÁLLÍTÁSÁRA AL- KALMAS EKSZÜZ	→		→			EGYIK SEM ANGOLUL RÓMAI TIT-ES	→		→		APA, HÉBERŰL LITVÁN VÁROS	→		
AMERIKA ÜRNYUTATÁSÉS ÜRHAJÓZÁSI HIVATALA	→				REGI IPAROSKAMARA VARRÓESZKÖZ	→			A TANTAL VEGYJELE TALÁN	→			AZ ASZTACHUM VEGYJELE ILLETVE, RÖVIDEN	→
AZ ITRONUM VEGYJELE	→	STIBIUM BUDAPESTI SZALLODA	→		→				→		BECÉZETT KAROLINA INDONÉZ KEKESZ-MÁRKA	→		
ORIGO LOGÓ, RÖVIDEN	→	→		EGYSZERŰ ŐSZI HÓNAP, RÖVIDEN	→	NEVELŐ ... MIVIA: A PARAN- CSOLATOK FIA	→	A MEGFEJTÉS 3. RÉSE A KÉN VEGYJELE	→					
MATT, NÉPESÉN	→			→	A BŐR VEGYJELE BÁCSKI NÉPESÉN	→	LENGYEL ZSIDÓ KISVÁROS A SIEVERT JELE	→						A HOSSZÚSÁG JELE SRI
KERESZTŰL- HAJTÁS	→				→		→	→	PORTÉKA DEHOGYI	→		A RÓDIUM VEGYJELE ZAMBIAI AUTÓJEL	→	
INZÁLÓ FÉNY JELLEMZŐ	→							→				→		

TÖRŐDÉS – KÉT NYELVEN

A Bét Menáchem Bölcsőde és Óvoda bemutatkozik

Ha belépünk a Bét Menáchem Bölcsőde és Óvoda valamelyik termébe, külön világban találjuk magunkat. Olyan meleg, családias légkör fogad itt minket, amit kevés óvodában tapasztalhatunk. A tágas, világos csoportszobákban hívogató játéksarkok, a falakon vidám, színes képek. Mindenhol a csoport korosztályának megfelelő igényes, minőségi eszközökre lelünk: a finommotorikát fejlesztő játékoktól, a szerepjátékokig, a kreatív kézműves eszközöktől a héber és magyar nyelvű mesekönyvekig minden megtalálható itt. M. J. ÍRÁSA

A mostani óvoda elődjét, a Gán Menáchem óvodát Oberlander Batsheva rebbecen hozta létre a 90-es években. „Azért alapítottuk meg az óvodát, hogy a gyerekek zsidó oktatást kaphassanak. Leginkább olyanokra gondoltunk, akiknek a családjában megszakadt a hagyomány láncolata, és semmilyen zsidó nevelést nem kapnak amúgy. Ez a cél azóta sem változott.”

BIZTONSÁGBAN A ZSIDÓ ÓVODÁBAN

„Nagyon fontos, hogy a gyerekek maximális szeretet, törődést és biztonságérzetet kapjanak a mindennapi ellátásuk során.” magyarázza Oberlander rebbecen, aki maga is hét gyermek édesanyja. „A gyerekek nap-

jaik nagy részét közösségben töltik. Ha ott nem érzik magukat biztonságban, az az egész életükre kihatással lehet. Csak az fejlődik testileg-lelkileg egészségesen, csak az tudja az életben elérni a céljait, az tud az iskolában teljesíteni, szociálisan beilleszkedni, családot alapítani, dolgozni, aki az óvodáskor végéig biztos alapokat kapott, akinek igényeit megfelelően kielégítették.”

MIBEN KÜLÖNBÖZIK EZ AZ ÓVODA MINDEN MÁS ÓVODÁTÓL?

Amikor az ember magánóvoda mellett dönt, mindig mérlegeli, hogy az miben különbözik az állami óvodáktól „Sokkal szorosabb és intenzívebb kapcsolatot ápolunk a szülőkkel, mint ahogy

ez óvodai szinten megszokott, akár napi szinten beszélünk a gyerek fejlődéséről.” – meséli *Modesztó Katalin* óvónő, aki részt vett Oberlander Batsheva rebbecennel az óvoda alapításában. „Úgy látom, hogy a gyerekek azért is szeretnek idejárni, mert személyre szabott figyelmet biztosítunk számukra. Itt nem a gyerek-gyerek szabály működik, mi mindenkit önálló személyiségként kezelünk. Nem a gyerekeket törjük be az óvodába, hanem a lehető legjobban igyekszünk a gyerekek személyes igényeihez alkalmazkodni. Tudjuk például, hogy más és más a gyerekek alvásigénye: akinek nincs szüksége már a délutáni alvásra, annak lehetősége van egy külön helyen játszani addig, míg a többiek pihennek. Étkezésben is figyelünk az egyéni ízlésre, itt a gyerekeknek nem kell megenni azt, amit nem szeret.”

„Igyekszünk minél több játékot bevinni egy-egy nap programjába éppúgy, mint az adott időszak tematikájába. Az étkezés előkészítése, a játékok elpakolása, mind játékos formában zajlik. A gyerekek észre sem veszik, hogy bővül a tudásuk.” – meséli *Modesztó Katalin* az óvoda napi programjáról.

FEJLESZTÉS MINDEN SZINTEN

„Nálunk sok pedagógus jut egy-egy gyerekre, így sok figyelmet és szeretetet kapnak. Ez azért is fontos, mert hamar észre tudjuk így venni, ha a gyerekek valamiben segítségre van szüksége.” – teszi hozzá Oberlander Batsheva.

Kétéves kortól minden évben felméri a gyerekek fejlődését. „A szülő nem feltétlenül látja pontosan, mit kell tudnia egy adott korú gyereknek, és vannak dolgok, amik a mindennapi életben nem tűnnek fel. Ezeket speciális teszteken észre lehet venni, ha van fejlesztésre szoruló terület. Magyarország élen jár a korai fejlesztésben, és mi minden lehetőséget ki is használunk.” – meséli Oberlander Batsheva, hozzátéve, hogy logopédus és főállású mozgásfejlesztő is dolgozik az intézményben. „Ha szükség van egyéni fejlesztésre, azt próbáljuk óvodai időben biztosítani, hogy az ne a családdal töltött időt terhelje” – teszi hozzá Kati óvónéni.

Az intézményben két udvar, két tornaterem és jól felszerelt fejlesztőszoba biztosítja, hogy minden időjárási körülmények között legyen lehetőség lemozogni a gyerekeknek az energiáikat. Az óvodai program része a mozgásfejlesztő torna, a játékos angol, a balett, a foci és az úszás is – megannyi lehetőség, hogy a gyerekek sokoldalú fejlődését biztosítsa. „Az egyéni fejlesztésben nagy segítség az ún. mechina csoportunk. Ez egy iskola-előkészítő év a nagycsoport után, melynek az óvodai évekre épülő speciális nevelési programja biztosítja, hogy a gyerekek maximálisan felkészüljenek az iskolára.” A mechina egyedülálló programját kifejezetten a magyar oktatási rendszerre dolgozták ki.

TÖRÖDÉS – KÉT NYELVEN

A bölcsőde és óvoda különlegessége a magyar-héber kétnyelvűség: ebben a légkörben észrevétlenül szívják magukba a második nyelvet a gyerekek. „A zsidó oktatás héber nyelven zajlik. A gyerekek természetes környezetben tanulják az élő héber nyelvet. A korosztályuknak megfelelően kiválasztott és elmesélt bibliai történeteket

hallgatnak, izgalmas programokon keresztül fedezik fel az ünnepeket, szokásokat.” – mondja a rebbecen.

Modesztó Katalin hozzáteszi: „A héber és a magyar program párhuzamosan fut, a programvezetők egymás munkáját segítve építik fel az egész éves tematikát. Az őszi ünnepek táján például az őszi gyümölcsökről is tanulunk, Hanuka közeledtével a tűzrel, gyertyákkal foglalkozunk.”

A zsidó ünnepek mellett világi eseményekről is megemlékeznek: „Minden évben bensőséges keretek között ünnepeljük az anyák napját. Évente többször előadással készülünk, ilyenkor egy-egy délutánra a szülők is csatlakoznak hozzánk. Tortával, ajándékkal köszöntjük a kis születésnaposainkat, és mindig nagy siker az évszázó karnevál.”

A SZÜLŐ SZEMÉVEL

A 3 éves Hanna idén ballagott el a Bét Menáchem bölcsődéből, és szeptembertől ugyanitt, az óvodában fogja folytatni „tanulmányait”. Édesanyja, *Nagy Orsolya* elmondta: a kis

csoportlétszám és a gyerekekre jutó több gondozó is közrejátszott döntésükben, amikor bölcsődét választottak kislányuknak: „Fontos volt számunkra hogy megismerje a hova-

tartozás értékeit, vallási ismereteket szerezzen. Mindeközben héberül is tanul. Egyedülálló dolognak tartom a kulturális, erkölcsi és készségfejlesztést már a nagy bölcsődében is.” Hanna könnyen beilleszkedett a csoportba és rengeteg barátja van: „Hanna nagyon sokat fejlődött az itt eltöltött idő alatt és minden nap örömmel jár, várja, hogy mikor megyünk bölcsődébe.”

Drájvochen és nájntég

– mit eszünk, ha nem húst?

A zsidó év legszomorúbb időszaka a támuz hó 17-től áv hó 9-ig tartó három hét (héberül sloset hasávuot, jiddisül dráj vochen), amikor a jeruzsálemi Szentélyek pusztulását és a mai napig tartó száműzetést gyászoljuk. A három hét kezdőnapja a támuz 17-i, napkeltétől az éj beálltáig tartó böjtnap: a polgári időszámítás szerinti 70-ben ezen a napon törték át a rómaiak Jeruzsálem falait. A zárónap tisá beáv 25 órás böjtje, a zsidó naptár leggyászosabb napja, amelyen többek közt a két Szentély is megsemmisült, és egyéb tragédiák is kötődtek hozzá a zsidó történelem folyamán.

A három hét első szakasza áv hónap beköszöntéig tart. Ezekben a napokban nem vágnak haját, nem vásárolnak új ruhát, nem hallgatnak zenét, és nem házasodnak. A gyász Áv hónap kezdetétől (ros chodes áv) elmélyül, és további kilenc napon át tart (héberül tisát hájámim, jiddisül nájn tég) nem eszünk húst, nem iszunk bort (illetve szőlőlevet), valamint nem hordunk frissen mosott ruhát. Áv hónap kilencedike (tisá beáv) 25 órás böjtnap, az evés-ivás tilalmán kívül a fürdés, a házasság és a bőrcipő viselésének tilalma is érvényben van, akárcsak jom kipurkor, ezen kívül a nap deléig csak alacsony széken ülünk. Bölcsenink azt mondják, hogy aki gyászolja Jeruzsálem pusztulását, láthatja majd, amikor elérkezik a Messiás, és felépül a Szentély. Ha ez megtörténik, a zsidó naptár legszomorúbb napjai a végtelen boldogság időszakává változnak majd.

ÉTKEZÉSEL KAPCSOLATOS SZOKÁSOK

E rövid bevezető után ismerkedjünk meg az időszak étkezési szokásaival. A különleges étkezési szokások *ros chodes áv*val (áv hónap beköszöntével) veszik kezdetüket. A legjellegzetesebb, hogy kilenc napon át, a szombatokat kivéve, tilos a bor és a hús fogyasztása. Ennek egyrészt az az oka, hogy ez a két dolog a szentélybeli szolgálatot jelképezi, másrészt pedig az ünneplés és öröm általános kifejezőeszközei. Mivel ebben az időszakban a Szentélyt gyászoljuk és tartózkodunk az ünnepléstől, érthető, hogy a bor és a hús miért marad ki az étkezésünkből.

Ez a tilalom szombatra nem vonatkozik, így a kidussal kapcsolatban nem merül fel probléma. De mi történik a hávdálával, amihez szintén bort használunk, ám már a szombat kimenetele után van? Van olyan szokás, mely szerint hat évesnél idősebb, de háláchikus szempontból még nem nagykorú gyerek (12 évesnél fiatalabb lány, illetve 13 évesnél fiatalabb fiú) kortyol bele a hávdálához használt borbá. Vannak, akik

bor helyett más italt (pl. sört) használnak a szertartáshoz.

Ha valaki *szeudát micván*, vagyis egy micvához kötődő lakomán (*brit milá* - körülmetélés, bár micvá, *szijum* – egy tanulmányozásának befejezése alkalmából rendezett ünnepség) vesz részt, akkor lehetőség van hús és bor fogyasztására. Vannak közösségek, ahol igyekeznek a *nájntég* minden egyes napján *szijumot* tartani, így lehetőség nyílik lakoma rendezésére és a gyászos hangulat oldására.

További étkezési szabály a nájntéggel kapcsolatban, hogy nem eszünk olyan ételt, amelyet még nem fogyasztottunk az adott évben, és ezért *shechejánu* áldást kellene rá mondani.

A tisá beáv beköszöntét megelőző délután, a böjt bejövetele előtt *szeudá máfszetet* (elválasztó étkezés) fogyasztunk. Ez nem egy bőséges lakoma, van ahol egy darab kenyérből, vízből és hamuba mártott tojásból áll, máshol egyféle étel kerül az asztalra, és mellette hamuba mártott tojás. Forrásaink szerint a kerek, és száj (nyílás) nélküli tojás a gyászt szimbolizálja, mivel

MENÜ A NÁJNTÉGRE

Hideg gyümölcsleves

tejes, gluténmentes

1 üveg cseresznye-, vagy meggybefőtt; 4 alma felkockázva; 1 citrom felkarikázva; 4-5 ek. cukor; 5 szegfűszeg; fahéj, gyömbér, szerecsendió ízlés szerint; 1 ½ l víz; 1 doboz tejföl

A hozzávalókat a tejföl kivételével lábosba töltjük, felforraljuk, és lassú tűzön, 20 perc alatt készre főzzük. A tejfölt két merőkanálnyi lével kikeverjük, és kevergetés mellett a levesbe eresztjük. Néhány órányi hűtés után tálaljuk.

Töltött padlizsán

tejes, glutén- és tojásmentes

4 padlizsán; ½ pohár rizs, megfőzve; 3 tojás; 1 pohár tejföl, vagy joghurt; 3-4 nagy gerezd fokhagyma, felaprítva; só, bors, őrölt koriander, ízlés szerint; egy-egy marék petrezselyem és kapor felaprítva; reszelt sajt a megszóráshoz

A padlizsánokat félbevágjuk, belsejüket kivájjuk. A kikapart belső részt felaprítjuk, a megfőzött rizzsel, a tojással, a tejföllel (vagy joghurttal) és a fűszerekkel összekeverjük. A padlizsánok héját olajjal véko-

nyan megkenjük, majd tűzálló tálba helyezzük, a rizses keverékkel megtöltjük. A maradék töltelékot a padlizsánok köré halmozzuk, és 180 fokra előmelegített sütőben fél órán át sütjük. Megszórjuk reszelt sajttal, és további tíz perc alatt ropogósra sütjük.

Túrótorta

tejes

85 g vaj; 175 g háztartási keksz; 3 tojás; 340 g sajtkrém; 85 g cukor; 150 ml főzõtej; 1 citrom leve; 1 ek. kukoricaliszt vagy burgonyakeményítő

A vajat megolvasztjuk, és a morzsává tört kekszhez keverjük. A keveréket sütőpapírral bélelt tortaformába nyomkodjuk, és 180 fokra előmelegített sütőben 20 percen át sütjük. A tojásokat szétválasztjuk; a tojássárgákat összekeverjük a többi hozzávalóval, a fehérjét habbá verjük és óvatosan beleforgatjuk a sajtkrémes keverékbe. Az egész masszát a megsütött alap tetejére töltjük, és mintegy 50 perc alatt megsütjük. Ha nagyon pirulna, sütőpapírral takarjuk le a tetejét. Ha elkészült, a sütőben hagyjuk kihűlni, hogy ne essen össze a torta felső része.

az élet állandó körforgását jelképezi, ami ellen az ember nem nyithatja ki a száját.

Tisá beáv böjtje naplementekor kezdődik, és másnap az éj beálltáig, vagyis a csillagok feljöveteléig tart. Ha valakinek egészségügyi, vagy más okok miatt ennie kell, akkor ehét és ihat rögtön, ugyanis tisá beávkor nem érvényes az a jom kipuri megszorítás, mely szerint csak bizonyos adagokban szabad ennie és innia annak, akinek muszáj megszegnie a böjtöt. Bár a böjt este véget ér, a gyászidőszak egyes szokásai még másnap, év hónap 10-én délig érvényben vannak, így a hús és a bor fogyasztásához is csak év 10-e délutánján térhetünk vissza.

Ebben az évben – és ez nem is ritka jelenség –, tisá beáv napja szombatra esik. Szombaton azonban csak abban az esetben böjtölhetünk, ha jom kipur esik

erre a napra, így tisá beávot egy nappal később, vasárnap tartjuk meg. Az evéstől és ivástól való tartózkodás csak szombaton naplementekor kezdődik, tisá beáv többi szabálya csak a szombat kimenetelével lép érvénybe. Ilyen esetekben nem tartunk külön szעדá mászketet, hanem a harmadik szombati étkezés, a *szעדá slisit* szolgálja ezt a célt. A hús és a bor fogyasztása is megengedett, a szombatra való tekintettel. Szokás viszont, hogy nem csinálnak közös *szעדá slisitet*, hanem mindenki otthon, családi körben eszik. Figyelni kell azonban arra, hogy naplemente előtt befejezzük az étkezést. Bár általában nem szokás a *szעדá slisit* után mondott étkezés utáni áldást követően enni (a hávdáláig), ebben az esetben kivételt teszünk, és naplementéig ehetünk és ihatunk az asztali áldás elmondása után is.

Ismét felmerül a hávdálá kérdése is. Ha egy felnőttnek nem kell böjtölnie, el kell mondania a hávdálát, mielőtt eszik. Aki böjtöl, az másnap, a böjt végeztével mondja el a hávdálá áldásait borra (vagy szólólére), és ő is iszik belőle.

MIT EHETÜNK A NÁJNTÉGBEN?

Tulajdonképpen bármit, ami nem húsos és nem tartalmaz bort, vagy szólólét. Annak azonban, aki nincs hozzászokva a húsmentes konyhához, sok fejtörést okozhat ez a néhány nap.

„AZ ÚTSZÉLEN TARTANI KELL A HÁBORGATÁSTÓL...”

MIT TEGYÜNK AZ 1600 MAGYAR ZSIDÓ TEMETŐVEL?

*„Itt nem a 19. századi magyar zsidóság,
hanem a dualizmus aranykora van eltemetve.”
Egy barátom ezekkel a szavakkal összegezte
a sok tízezer kultikus sírhely látványát
egy napfényes tavaszi délutánon,
egy idős barátunk temetéséről visszafelé
sétálva a Kozma utcai zsidó temetőben.*

KÖVES SLOMÓ RABBI ÍRÁSA

Hát igen. A magyar zsidóság valamikori dicsőséges múltjának és az utóbbi években sokat emlegetett „együttélésnek” kevés kifejezőbb mementója van, mint a sok száz magyarországi zsidó temető. Egészen pontosan 1600. És itt nem csak kizárólag Hajós Alfréd ötkarikás sírhelyére vagy a Salgótarjáni úti zsidó temető monumentális kivitelezésű Hatvany-Deutsch-család mauzóleumára gondolok. Szemem előtt van a keresztúri csodarabbi sírhelye csakúgy, mint a

Zalavíz Zrt. által feltúrt pethőhenyei kis temető. Vagy éppen a nagytétényi zsidó temető, ahol pár éve a – több évtized után pótolta – közösségi gazirtás közben véletlenül talált rá valaki elfelejtettnek hitt dédnagyanyja sírjára.

Magyarországon 3154 település van és több mint 1600 zsidó temető. Minden második településre jut egy. A temetők kilencven százalékában évtizedek óta (nagy részükben a II. világháború óta) nem volt temetés, sok száz temetőnek rendezetlen a jogi tulajdonviszonya, sok száz temető ebek harmincadján, elhagyatottan, útszélén, gazzal benőve, részben felszántva megközelíthetetlen állapotban van. Utolsó lenyomata felmenőink dicső múltjának az eltűnés előtti pillanatban segítségért kiállt. Valamit tenni kell! Na, de mit?

A magyar kormány 2015-ben bejelentette, hogy közel egymilliárd forintnyi forrást allokál a magyarországi zsidó temetők megmentési projektjének elindítására. Dicséretes kezdeményezés. Azonban mint mindig, amikor eljön a cselekvés ideje a kérdés egyre megkerülhetetlenebbé válik: mit tegyünk?

1.000.000.000 forint sok pénz. De persze kevés is. Ha 1600 temetőben akarunk látványos állagmegóvást, kerítésépítést, gazirtást végezni, akkor ez a pénz kevésnek is bizonyulhat.

A zsidó temetők kérdésére amúgy is – sajnos nem minden alap nélkül – sokan rossz szájjal tekintenek. A korábbi évek korrupciós hírei, a soha véget nem érő eredménytelen nyomozások, a követ-hetetlen temető-felújítási, kerítésépítési programok, valamint a zsidó közösségek és a mindenkor kormány közötti tárgyalásokban rendre visszatérő hivatkozás a „temetőkre” sokakban keltik a hullarablás kellemetlen érzését.

Pillanatra sem állítom, hogy ne kelle-ne mindent megtennünk a temetők jogi helyzetének és fizikai állapotának rendezésére. Sokat lehet tenni állami pénz

nélkül is ezen a területen. A Magyarországról elszármazott vallásos amerikai zsidók által fenntartott *Avoyseimi* alapítvány például már több mint 150 temetőt rakott rendbe a történelmi Magyarország területén. Ők úgy teszik ezt, hogy a helyi temetőkben nyugvók leszármazottainak egy részét fellelik és adományaikból elvégzik a felújítást. A *mét micva*, a halottnak megadott méltó nyugalom biztosítása a legönzettebb jótétemény.

De lehet-e többet tenni pár tucat temető fizikai felújításánál? Lehet-e ráadásul olyat tenni, ami nemcsak halottaink öröknyugvását biztosítja, hanem nekünk, élő leszármazottaknak is kapaszkodót jelent egy letűntnek hitt múlt felé?

Idén tavasszal fejeztük be két éves megfeszített munka után a gyönyörűen felújított mádi zsinagógában és a mellette álló rabbiházban összpontosuló Csodarabbik Utja projektet. A projekt fontos eleme egy olyan adatbázis létrehozása volt, amelybe a számos zsidó múlttal rendelkező tokaj-hegyaljai település közül tizenkettőt választottunk ki. Ezen a 12 településen sírkőről sírkőre került megörökítésre a helyi zsidó temető. A sírkövek egyesével lefotózásra kerültek, majd GPS koordinátákkal, a kivehető feliratokkal, illetve azok magyarra fordításával bekerültek az adatbázisba. Mindezek mellé feldolgozásra kerültek az 1869-es népszámlálás adatai és a településekről 1944-ben a haláltáborokba deportáltak nevei. A három adatforrás helyi családtörténeti dokumentumokkal is kiegészült. A tudástár így egy virtuális új-jáélesztése a tokaj-hegyaljai pezsgő zsidó életnek, mely egy további fejlesztés révén a felhasználók által is bővíthető.

Sokat emlegetjük az elmúlt években a magyar zsidó örökség felbecsülhetetlen értékét. Számos kiváló kezdeményezés is született ennek a gazdag szellemi örökségnek megőrzésére és megmutatására. Van-e azonban mód arra, hogy ez az örökség a haláltáborokban legyilkolt hatszázezer magyar zsidó személyes családi örökségéhez is elvezessen?

Meggyőződésem szerint van. És ehhez az utolsó fizikailag is kitapintható kapaszkodó az az 1600 temető és körülbelül fél-egymillió sírhely, ami ma még fellelhető, dokumentálható. A rendelkezésre álló egymilliárd forintból – a helyi közösségek bevonásával – ez akár kivitelezhető is lenne.

A sírkőállítás első hivatkozását Jákob és Ráchel vonatkozásában találjuk: „Ráchel meghalt és eltemették az Efrözba vezető úton, az Bész-Lechem. És fölállított Jákob oszlopot a sírja fölött, az Ráchel sírjának oszlopa a mai napig.” (*1Mózes 35:19-20.*) A Szforno magyarázata szerint a sírkőállítás azért volt különösen fontos Ráchel esetében „mert az útszélén lett eltemetve és tartani kellett a sírhely háborgatásától”. A sírkő fizikai védelmet is nyújt az eltemetett földi maradványainak, őrzi azokat a bolygatástól, de egyben szellemi mementó is. A rájegyzett emléksorok minket is figyelmeztetnek arra, hogy az öröknyugvás örök szellemi örökséget is jelent. Az utókor, így a mi felelőségünk ennek az örökségnek érvényt is szerezni, különösen akkor, ha „az útszélén van és tartani kell a háborgatásától”.

Kámca és Bár Kámca

DÉNES ANNA MESÉJE

Közeledik a zsidó év legszomorúbb napja, év hónap 9. – *tisá beáv*. Ezen a napon rombolták le mindkét jeruzsálemi Szentélyt: „Cion hegyéért, hogy elpusztult, rókák futkosnak rajta” – olvassuk Jeremiás siralmában. Bölcsseink szerint az első Szentély a vérontás, az erkölcstelenség és a bálványimádás elharapódzása miatt pusztult el, a második Szentély pusztulását pedig a *színát chinám* – a zsidók egymás iránti alaptalan gyűlölete okozta. A következő történetet a Talmud meséli el nekünk:

Egyszer egy gazdag ember meg akarta vendégelni minden barátját. Magához hívatta hát egy szolgáját, átadta neki a meghívottak listáját, a szolga pedig elindult, hogy meghívja a vendégeket. A listán szerepelt a házigazda közeli barátja, Kámca neve is, azonban a szolga véletlenül Bár Kámcat hívta meg helyette. Ez pedig nagy baj volt, mert a házigazda esküdt ellensége volt Bár Kámcanak.

Bár Kámca meglepetten, de örömmel fogadta a meghívást, és hálás volt, amiért a házigazda – úgy tűnt – végre megbékélt vele. Amikor azonban másnap este Bár Kámca megérkezett a lakomára, a vendéglátó azonnal elrendelte, hogy dobják ki őt a házból.

„Úgy látszik, valóban hiba történt” – mondta Bár Kámca a szolgálknak, akik felszólították, hogy tá-

vozzon. „Megalázó lenne azonban a számomra, ha most el kellene innen mennem. Ha megengeditek, hogy maradjak, kifizetem a saját ételem árát.”

A vendéglátó azonban hallani sem akart a dologról, és ragaszkodott ahhoz, hogy Bár Kámcat távolítsák el a házából. Bár Kámca ismét megpróbálkozott: „Kifizetem az egész lakoma költségeinek a felét, ha maradhatok!” A házigazda azonban hajthatatlan maradt. „Állom az egész lakomát, csak ne alázzatok meg ennyire!” Könnyörgésének azonban nem volt fogantója, és kidobták az utcára.

A rabbik, akik végignézték az egész színjátékot, nem tiltakoztak. Bár Kámca azt gondolta magában, hogy ez azt jelentette, hogy egyetértenek a házigazdával, aki ilyen csúnyán elbánt vele. Dühében útra kelt, és meg sem állt egészen Rómaig, Néro császár udvaráig. Azonnal bebocsátást nyert a császárhoz, és beárulta nála a zsidókat. Azt mesélte neki, hogy a zsidók nem tisztelik a császárt, és fel akarnak lázadni ellene.

A római uralkodó éktelen haragra gerjedt, csapataival nyomban útra kelt, és porig rombolta Jeruzsálemet, és benne a Szentélyt. Mindez az okatlan gyűlölködés miatt...

ILLUSZTRÁCIÓ: TAUSZ GÁBOR

Tartalmasan szeretné eltölteni nyugdíjas éveit?

Igényesen kialakított, az önálló életvitelt támogató környezettel várjuk azokat az időseket, akik a biztonság mellett fontosnak tartják a nyugdíjas évek teljes értékű megélését a háztartási munkák terhe nélkül.

Intézményeink

- elérhető árakat,
- zöldövezeti elhelyezkedést Budapesten és Törökbálinton,
- önálló, akadálymentesített apartmanokat,
- uszodai és gyógytorna szolgáltatásokat,
- intézményi programlehetőségek széles skáláját,
- intézményen kívüli szervezett szabadidős elfoglaltságokat,
- magas szintű egészségügyi és gondozási szolgáltatásokat,
- intézményi orvosi és rendszeres szakorvosi ellátást biztosítanak nyugdíjas korú lakóiknak.

Jöjjön, nézzen be hozzánk!

Várjuk jelentkezését:

06 1 510 00 17

www.olajagotthonok.hu

OLAJÁG
OTTHONOK

Legyen a mi otthonunk az Ön otthona!

Kinek ajánlható az idősothoni beköltözés?

Számos olyan élethelyzet adódik, amikor az idősothonba való költözés jelenti a legideálisabb megoldást.

Sokan azért keresnek otthont, mert idős éveikben is szeretnék a függetlenségüket megőrizni, ugyanakkor biztonságra, nyugalomra vágnak a mindennapi gondok terhe nélkül. Többen az egyedüllét okozta magány miatt vágnak támogató közösségre. Néhányan párjukkal együtt gondolják úgy, hogy igazán tartalmas, programokkal teli nyugdíjas éveket szeretnének.

Van, akinek egészségi állapota - műtétet vagy betegséget követően - fokozott ápolást tesz szükségessé, és vannak, akik az időskori memóriazavar jeleit tapasztalják, és szakértő segítséget és támaszt jelentő egészségügyi és gondozási háttérrel keresnek.

Bármelyik okból is választja valaki az idősothont, az Olajág Otthonok egyikében megtalálja a számára ideális megoldást.

Már az első kapcsolatfelvételnél megkérdezik az érdeklődőt, mi a számára legfontosabb érték, amit az új otthona kapcsán vár, az ok, amiért a beköltözés mellett döntött, az egészségügyi háttér, ami miatt a biztonságot választotta, és e szempontok mentén tesznek javaslatot az intézmény és az ellátási forma kapcsán. A jól felkészült idősothon választ tud adni a társadalmi változások miatt bekövetkező igényekre, legyen az fokozott ápolási igény, demenciával élő ellátása, önellátásra képes, de egészségügyi problémával küzdő gondozása vagy a nyugdíjas éveket a maguk teljességében megélni kívánó, aktív idős testi és szellemi igénye. Kiemelt figyelmet szentelnek az egészségmegőrzésre, az aktív idősor fenntartására, az időskori betegségek szűrésére és a már fennálló problémák szakszerű ellátására, legyen az testi vagy lelki tünet.

JUDAIZMUS GYORSTALPALÓ

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK SZABADEGYETEMÉNEK NYÁRI SZEMESZTERE
2016. augusztus 14-26.

Szeretnél jobban megismerkedni a zsidó hagyományokkal és átfogó képet kapni a zsidó történelemről és vallásról?
Két hét alatt elsajátítanád a héber olvasás alapjait? • Bekapcsolódnál a zsidó közösségi élet vérkeringésébe?

A ZSTSZ – Judaizmus Gyorstalpaló nyári szemeszterén a helyed!

A kéthetes program minden napján más-más témával ismerkedhetsz meg mélyrehatóan, jó társaságban, tabuk nélkül.

Témáink közül:

**KABBALA • KEGYTÁRGYAK • IMA • IZRAEL • ANTISZEMITIZMUS
TÓRA • HÁZASÉLET • ISTEN • ÉLET • HALÁL**

A TANFOLYAM RÉSZÉT KÉPEZI EGY HÉBER-OLVASÁS KURZUS IS.

Helyszín: Keren Or Központ, Károly krt. 20. **Részvételi díj:** 8000 forint, ÁTID ösztöndíjasoknak ingyenes

Jelentkezés és további információk: Tel.: 268-0183 telefonszámon vagy a posta@zsido.com e-mail címen

2. Sóletfesztivál

Még több hely,
még több sólet,
még több program!

2016. augusztus 28.
vasárnap 10-21 óráig
VII. ker. Kazinczy utca

